

Magnus Howes Gunnerød

Pelagisk fangst, prissamarbeid og kampen for overlevelse

En undersøkelse av den norske hvalfangstnæringens avgjørelse om innstilling av fangst i sesongen 1931/1932

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning

Veileder: Thomas Brandt

Mai 2019

Magnus Howes Gunnerød

Pelagisk fangst, prissamarbeid og kampen for overlevelse

En undersøkelse av den norske hvalfangstnæringens avgjørelse om innstilling av fangst i sesongen 1931/1932

Masteroppgave i Historie - Femårig lektorutdanning
Veileder: Thomas Brandt
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

 NTNU
Norwegian University of
Science and Technology

Forord

Å skrive en oppgave der hval står sentralt, har vært noe helt utenom det vanlige. Fremdeles føles det litt rart at en 27-åring fra Asker med tilnærmet null tilknytning til hav og vann har skrevet oppgave med dette dyret, skipsfart og hav som kjerneelementer. Likevel har det vært en utrolig spennende og givende tid, og jeg vil se tilbake på arbeidet med denne oppgaven som et innblikk i en ny verden. Å legge siste hånd på dette verket er en underlig følelse. Etter fem år som student i Trondheim skal jeg ikke bare levere det som blir mitt siste arbeid som lektorstudent ved NTNU, men også si farvel til det som etter alle solemerker blir mitt siste år med studier før lærerjobben venter. Det har vært fem år med hardt arbeid og lange dager, men også ufattelig mange morsomme opplevelser som vil bli husket for alltid. Jeg har møtt fantastiske mennesker som fremdeles vil være en del av livet mitt, og som har beriket oppholdet i Trondheim på så mange måter.

At denne oppgaven har vært krevende å arbeide med, er hevet over enhver tvil. Samtidig har jeg ikke vært alene i arbeidet, og det er mange som kan ta sin del av æren for at denne oppgaven eksisterer. Først og fremst vil jeg takke veilederne mine, Thomas Brandt og Gard Paulsen, for utallige timer veiledning, arkivbesøk, gode tilbakemeldinger og givende diskusjoner underveis i prosessen. Uten deres faglige hjelp og støtte ville ikke denne oppgaven eksistert. Samtidig vil jeg også takke foreldrene mine, som til stadighet har minnet meg på at det er nødvendig med søvn og hvile, og som alltid er gode til å støtte meg. Jeg må også rette en stor takk til mine besteforeldre, for uvurderlig hjelp med å tolke snirklete håndskrift, nysgjerrige spørsmål og diskusjoner ved frokostbordet. Jeg vil også takke gode studiekamerater, og spesielt rekken med lektorstudenter på lesesalen, Markus, Tore, Henken og Oskar, som har bidratt til humor, glede, klovneri og nyttige innspill gjennom hele prosessen med å skrive denne oppgaven. Til slutt vil jeg takke Maren, som har holdt ut med det som til tider må ha fremstått som verdens mest masterfikserte person. Tusen takk for at du har vært så flink til å minne meg på de viktige tingene i livet, og at du har vist forståelse for prioriteringene mine.

1.0 Innledning	1
1.1 Problemstilling	3
1.2 Metodevalg og fremgangsmåte	3
1.3 Historiografi	5
1.4 Oppgavens profesjonsrelevans	7
2.0 Den norske hvalfangsten - et omriss	9
2.1 Den gamle hvalfangst	9
2.2 Den moderne hvalfangst	10
2.3 Den pelagiske fangsten	12
2.4 Hvorfor pelagisk fangst?	12
2.5 Konesjonister og pelagikere	14
3.0 Den pelagiske fangsts konsekvenser	14
3.1 Fangststatistikker	17
3.2 Teknologiens påvirkning	20
3.3 Anders Jahre og A/S Kosmos som nye aktører	21
3.4 A/S Kosmos som aktør i verdensfangsten	22
3.5 Hvorfor krise?	24
3.6 Konsekvenser av usolgt olje for de norske hvalfangerne	27
4.0 Usolgt olje, fangststopp og det å redde en næring	30
4.1 Hvalfangerforeningens vurderinger knyttet til innstilling av fangst	30
4.2 Hvalfangerforeningens avgjørelse	33
4.3 Gjennomføring og konsekvenser av fangstbegrensningen	37
4.4 Pressedekning og illojale hvalfangere	39
4.5 Konklusjon	49
5.0 Avslutning	50
Appendiks.	53

1.0 Innledning

Havet har alltid vært en viktig kilde til både mat og inntekter, og de mangfoldige ressursene som finnes der har vært viktige for mennesker siden tidenes morgen. Norge er heller ikke noe unntak, og selv om man umiddelbart ofte tenker på fisket som har foregått langs kysten i flerfoldige århundrer, og i senere tid oljeproduksjon, inneholder havet også en rekke andre ressurser som har hatt betydning i den maritime historien. Blant ressursene som gjerne sees på som selve ryggmargen i norsk økonomi, finnes altså mange av disse nettopp her, og blant dem er hvalen. Disse enorme pattedyrene har gjennom tidene har spilt en markant rolle for både norsk entreprenørskap og fangsthistorie, og har sørget for å prege relasjoner med andre land og selskaper i gjennom flere perioder i historien.

Nettopp dette aspektet er interessant, for fangst og bearbeiding av hval er en del av norsk historie som vanskelig kan forstås uten at man plasserer den i en global kontekst. For historien om hvalfangsten handler også om forholdet til verdensmarkedet, og aktørene som opererte i det. Selv om de første hvalfangerne kom fra helt andre steder, ble likevel norsk hvalfangst toneangivende i verden, og på et tidspunkt hadde man verdens største fangstflåte. Men i 1931 lå nettopp det som på denne tiden var verdens største og mest effektive hvalfangstflåte i opplag. Enorme skip og flytende kokerier, skapt for effektiv fangst og bearbeiding av hval, lå til kai bare noen måneder etter at man hadde produsert mer hvalolje enn på noe annet tidspunkt i historien. Hva var det som sørget for at verdensledende hvalfangere ikke seilte mot verdenshavene i denne perioden, og hvordan kunne en slik situasjon oppstå?

På det teknologiske plan har nordmenn vært viktige for hvalfangstens historie, også i et globalt perspektiv. Med teknologiske nyvinninger og oppdagelser av nye fangstområder, også i områder en tradisjonelt ville regnet som fjern periferi, endret hvalfangsten seg dramatisk i årene etter 1900. Mot slutten av 1920-årene sto en rekke nye aktører bak en dreining fra landbaserte fangststasjoner og kokerier, til fangst der flytende kokerier av enorme proporsjoner sørget for en formidabel oppgang i antall produserte fat med hvalolje. I denne perioden oppsto en rekke konflikter, og hvalen

som naturressurs ble gjenstand for debatt. Nye aktører med visjoner om å endre de rådende spillereglene for fangst i blant annet Sørishavet førte til en omstilling av verdensfangsten som fikk store ringvirkninger. Denne perioden og de ulike scenarioene den omfatter, representerer en del av hvalfangsthistorien som mangler sidestykke, og bidrar til å forklare hvorfor en hel flåte ikke skulle fange hval i 1931.

At den norske hvalfangstflåten lå i opplag er en oppsiktsvekkende hendelse som vanskelig kan forklares uten å se situasjonen i lys av internasjonale hendelser. I utgangspunktet handler situasjonen om at en hel næring, etter press fra flere sider, så seg nødt til å innstille det som bare kort tid før hadde vært en svært innbringende fangst, og at store mengder hvalolje ble stående usolgt da hvalfangernes viktigste kjøper ikke lenger kunne tilby de samme vilkårene som før. I denne masteroppgaven vil nettopp bakgrunnen for innstillingen av 1931/32-sesongen være sentralt. Fokuset vil primært være rettet mot å avdekke årsaker til opplaget av den norske hvalfangstflåten i 1931/32-sesongen, og hvordan hvalfangstnæringen håndterte denne situasjonen. Et viktig premiss for oppgaven er Unilevers manglende vilje til å kjøpe hvalolje. I oppgaven vil hvalfangstnæringens måte å agere på når deres viktigste kjøper ikke ønsket å betale riktig pris bli undersøkt, og situasjonen som deretter oppsto vil bli sentral for fokuset i teksten. Som et selskap som på særegent vis representerer endringene i måten å drive fangst på, vil imidlertid selskapet A/S Kosmos der det er hensiktsmessig bli brukt til ytterligere å belyse de ulike vinklingene av denne hendelsen og perioden.

Årsaken til at dette er et spennende tema er at sesongen 1931/32 skiller seg markant fra tidligere år i fangsten, og da spesielt sammenlignet med den svært lukrative fangstsesongen i 1930/31. For de ulike aktørene som drev med hvalfangst hadde 1930/31-sesongen sørget for svært store inntekter, og kontrasten ble derfor stor når man ikke fikk solgt hvaloljen sin, og til slutt måtte gå inn for en fangststopp. Hvalfangsten som helhet tok riktignok ikke slutt, ei heller under denne nevnte perioden, men situasjonen var likevel såpass prekær og annerledes enn før at den er verdt å se nøyere på. Mye av årsaken til dette er at man fikk en situasjon der en hel næring i Norge forsøkte å finne en felles løsning på hvordan man skulle gå fram for å komme seg ut av det som var en raskt voksende knipe. Blant de aktuelle temaene som vil bli tatt opp, er selvregulering av næringen, til tider forsøk på å kneble pressen, og det som også kan sees på som regelrett kartellvirksomhet. Mekanismene bak en fangststopp er i seg selv interessante å undersøke, og denne oppgaven vil

være et ledd i en slik prosess. Med andre ord er det en svært spennende periode, der meningene og motsetningene var mange innenfor verdensfangsten i Sørishavet, som skal belyses i denne oppgaven.

1.1 Problemstilling

Med Norges rolle som en stor sjøfarts- og fangstnasjon er det naturlig at det er skrevet relativt mye om menneskene, teknologien og selskapene som er knyttet til denne delen av den norske historien. I så måte er ønsket med denne oppgaven å gå dypere inn på sentrale aspekt ved hvalfangst på slutten av 1920-tallet, og til årene etter fangststoppen. I utgangspunktet vil fokuset ligge på næringen som helhet, Hvalfangerforeningen og korrespondanse mellom de ulike aktørene. Samtidig vil også selskapet A/S Kosmos bli sett nærmere på, ettersom selskapet representerer mange av nyvinningene som ble viktige for hvalfangsten i 1930-årene. Metoden som benyttes i arbeidet tar sikte på å ha et mikroperspektiv på tematikken gjennom korrespondanse og styreprotokoller fra ulike aktører, slik at man skal kunne se nærmere på utviklingen av en næring i både oppgang og nedgang. Hensikten med oppgaven er likevel ikke å skrive en bedriftshistorie, men heller å avdekke hvordan en viktig norsk næring agerte da overproduksjon sørget for fallende priser på hvalolje. Problemstillingen som ligger til grunn for oppgaven er: *Hvorfor gikk størstedelen av den norske hvalfangstnæringen inn for en innstilling av hvalfangsten, og hvordan foregikk prosessen som førte til denne avgjørelsen?*

1.2 Metodevalg og fremgangsmåte

Oppgaven er i hovedsak basert på arkivstudium, men sekundærlitteratur om hvalfangst og de ulike aktørene innenfor næringen er også av stor betydning. I undersøkelsene av hvalfangernes virksomhet er Vestfoldarkivet i Sandefjord blant de primære stedene som ble benyttet for å skaffe informasjon. Sandefjord er kjent som selve hvalfangerhovedstaden, og huser et av landets mest omfattende arkiv innenfor hvalfangst. Samtidig har det vært enkelte utfordringer knyttet til dette arbeidet. Én ting var å skaffe et godt empirisk grunnlag for å få forstå helheten av situasjonen i 1931/32, men en annen var å skaffe gode kilder om A/S Kosmos. Selskapet ble stiftet i 1928 av skipsreder Anders Jahre, og ble en svært viktig bidragsyter til den norske hvalfangsten, blant annet på grunn

av “FLK Kosmos”, som var verdens største flytende kokeri i 1929, og sto frem som et av de viktigste selskapene i fangsten i Sørishavet. Jahre selv var en kapitalist med store vyer, men også en av norsk hvalfangsthistories mest sentrale skikkelser, som med stort gjennomslag og list bygget sitt imperium. Viktigst av alt representerer han også den viktige gruppen med hvalfangere som drev med nye former for fangst i Sørishavet. Ved å se på konsekvensene av fangstregulering med utgangspunkt i nevnte selskap, Hvalfangerforeningens handlinger og pressedeckning i sesongen 1931/32, vil det forhåpentligvis være mulig å si noe om konsekvensene for den norske hvalfangsten som helhet, samt hvordan næringen valgte å agere.

Store deler av arkivet til A/S Kosmos er klausulert, og kun et begrenset utvalg av kildematerialet var mulig å benytte. I tillegg til et knippe kilder fra selskapets eget arkiv, benyttes også dokumenter der Jahre og selskapet omtales. Dokumentanalyse av de ulike kildene som finnes i arkivet er en vesentlig del av det empiriske grunnlaget i denne oppgaven. Med en slik metode er det derfor viktig å huske på at enkelte dokumenter vil være gjenstand for egen tolkning av innholdet. Kilder med statistikk over faktiske forhold er i så måte i mindre grad avhengig av fortolkning enn andre kilder som må settes i sammenheng med tid og sted. Denne fortolkningen av tekster kan være problematisk, men der det finnes materiale som belyser saken fra flere sider har det vært mulig å danne seg et relativt godt inntrykk av meningene i de ulike kildene.

Som basis for undersøkelsen vil derfor blant annet kildemateriale fra Hvalfangerforeningens korrespondanse være viktig å se på og vurdere i lys av hendelsene på 1930-tallet. Det foreligger en del korrespondanse mellom Den Norske Hvalfangerforening, senere kalt Hvalfangerforeningen, og forskjellige parter med engasjement i hvalfangst og skipsfart. Denne korrespondansen vil der det er mulig bli brukt til å skaffe oversikt og informasjon om hvordan en næring i en prekær situasjon agerte. I den sammenheng er det interessant å se på hvordan aktørene kommuniserte med hverandre, men også hvordan næringen måtte håndtere andre parter, slik som pressedeckningen. I tråd med problemstillingen vil det derfor også bli benyttet avisutklipp som vil være med på å belyse saken fra flere vinkler, samt fangststatistikker publisert i Norsk Hvalfangst-Tidende. Det vil også bli benyttet møteprotokoller og inn- og utgående korrespondanse fra denne foreningen, slik at man kan danne seg et helhetsinntrykk av hvordan hvalfangsten utviklet seg i Sørishavet fra slutten av

1920-årene og opp mot midten av 1930-tallet. For å lykkes med dette har det blitt arbeidet systematisk med korrespondanse mellom de ulike partene, og det å finne slik korrespondanse der både Jahres og Hvalfangerforeningens handlinger avdekkes, har vært det primære ønsket.

Det må påpekes at oppgavens omfang og tema byr på enkelte utfordringer. Det finnes et relativt rikholdig arkivmateriale, og det er i seg selv mange mulige vinklinger og måter å diskutere temaet på. Av åpenbare årsaker må oppgaven derfor avgrenses, og dette legger igjen føringer for hvordan en kan gå fram i arbeidet. Fokuset vil ligge på å forstå bakgrunnen for norsk hvalfangsts oppgang i Sørishavet, for deretter trekke linjer opp mot fangststoppen i 1931/32. Et viktig premiss for dette fokuset er derfor å belyse hvordan man som næring forsøkte å møte utfordringene som oppsto senere. Målet er å undersøke de ulike mekanismene som ble tatt i bruk når Hvalfangerforeningens medlemmer gikk inn for prissamarbeid, og hvordan dette samarbeidet artet seg i praksis.

1.3 Historiografi

Med Norges markante posisjon som sjøfartsnasjon er det naturligvis skrevet relativt mye om det maritime aspektet ved Norges historie. Dette gjelder også innenfor hvalfangsten, der spesielt verket *Den moderne hvalfangsts historie* av Johan Nicolay Tønnesen og Arne Odd Johnsen, som over fire bind tar for seg den moderne hvalfangsthistorien, er sentralt. I denne oppgaven fungerer disse bindene som selve basisen for forståelsen av hva hvalfangst er, hva slags ulike typer fangst man har hatt, samt at de bidrar til å belyse aspekter innenfor både økonomiske og teknologiske sider av den norske fangsten. Bøkene er omfattende, og tar for seg lange linjer, men går i mindre grad inn på spesifikke selskaper og kommunikasjonen mellom aktørene i kriseperioden. Samtidig er det også gjort en del forskningsarbeid som omfatter både hvalfangst og norsk sjøfart, og det er skrevet en rekke forskningsartikler som omfatter mye av den samme tematikken. Av annen litteratur som vil bli benyttet er Kurkpatrick Dorseys *Whales & Nations* og Andreas Tjernshaugens *Hvaleventyret*. Begge bøkene retter et blikk mot belastningen pelagisk fangst hadde på hvalbestanden, men Dorseys bok er i større grad rettet mot aspekter ved det internasjonale ressursdiplomati knyttet til hvalfangst. Disse vil bli satt i sammenheng med kildemateriale og annen litteratur for å skape et helhetsinntrykk av konsekvensene av den ekspansive fangsten i Sørishavet.

A/S Kosmos er blant de mest kjente av de norske hvalfangerselskapene, og dette gjør at mange har fattet interesse for både selskapet og aktørene som sto bak. I denne sammenhengen kan en blant annet nevne Audun Tjomslands biografi *Anders Jahre - hans liv og virksomhet*. Den er primært rettet mot å fortelle historien om hans liv og virke, og redegjør derfor for elementer ved Jahres historie som ikke nødvendigvis blir viktige for denne oppgaven. Likevel tar boken for seg mange av de aspektene ved Jahres liv som kan knyttes til A/S Kosmos og hvalfangst generelt, og er derfor mulig å benytte for å skaffe en bredere forståelse for tematikken og selskapet. Et annet verk som kan nevnes er jubileumsboken om A/S Kosmos. Selskapets styre og representantskap bestemte seg i 1952 for at det skulle utgis et jubileumsskrift knyttet til selskapets 25-årsjubileum. Resultatet ble til boken *Aksjeselskapet Kosmos gjennom 25 år - en epoke i Antarktis*, som ble ført i pennen av Odd Thorson, og tar for seg sentrale punkter ved selskapets historie i denne perioden. En slik bok må naturligvis, slik man må med all litteratur, sees i sammenheng med hensikten bak hvorfor den er skrevet. Et kritisk blikk vil være nødvendig, all den tid det er styret i A/S Kosmos som bestilte verket, men boken tjener en hensikt med å trekke lengre linjer i selskapets historie.

I oppgaven knyttes A/S Kosmos og Anders Jahre opp mot krisen i hvalfangstnæringen. Denne krisen har blitt omtalt i en rekke forskjellige sammenhenger, i alt fra aviser, tidsskrifter, bøker og avhandlinger. Samtidig er det, så vidt meg bekjent, ikke skrevet spesielt mye om konsekvensene av krisen på 1930-tallet for A/S Kosmos, utover at selskapet unngikk konkurs. I en slik sammenheng vil det være hensiktsmessig å bevege seg også utenfor kildene som er knyttet direkte til A/S Kosmos, men samtidig se på hvordan situasjonen så ut for andre selskaper på verdensmarkedet. Dessuten er det også sentralt for forståelsen av hendelsesforløpet i denne oppgaven at også selskapet Unilever nevnes. Pål Thonstad Sandvik har skrevet en artikkel kalt *Såpekrigen 1930-31: Lilleborgsaken, venstrestaten og norsk økonomisk nasjonalisme* som tar for seg enkelte av hendelsene som knyttes til situasjonen i hvalfangsten, og der Unilever er en sentral del av innholdet. Denne artikkelen vil også bidra til å belyse hvordan dette selskapet blir viktig for å kunne årsaksforklare fangststoppen.

Til tross for omfattende verk om hvalfangst, samt om situasjonen i 1931/32, er det skrevet relativt lite om hvordan næringen agerte i løpet av krisen. Mye av materialet som finnes tar heller sikte på å avdekke årsaker for hvorfor flåten gikk i opplag, samt konsekvensene av denne avgjørelsen.

Denne oppgaven er i så måte ment å belyse en annen side av situasjonen, og fokuset vil heller ligge på å avdekke mekanismene som ble satt i gang internt i blant annet Hvalfangerforeningen for å forstå hvordan en hel næring forsøkte å regulere seg selv. Oppgavens unike bidrag handler på mange måter om å se på hvordan de ulike aktørene i fellesskap bestemte seg for å stanse fangst, heller enn hvorfor og konsekvensene av denne avgjørelsen. I bøkene og artiklene som nevnes her, er dette aspektet viet lite oppmerksomhet, og selv om oppgaven naturligvis også vil belyse enkelte deler av omstendighetene rundt, vil det primære perspektivet ligge på mekanismene i næringens agering under krisen i 1931/32.

1.4 Oppgavens profesjonsrelevans

I tråd med oppgavebeskrivelsen for masteroppgave for lektorer er oppgaven nødt til å settes inn i en profesjonsrelevant kontekst. Det innebærer i korte trekk at tematikken, innholdet og fremgangsmåtene som blir benyttet i masteroppgaven skal kunne brukes i en undervisningssammenheng. Da denne oppgaven ikke har et historiedidaktisk perspektiv, men heller er ment å være rettet mot undersøkelser knyttet til hvalfangst, kan det i utgangspunktet virke vanskelig å bruke et slikt tema i skolen. Årsaken er at tematikken tilsynelatende kan virke vanskelig å plassere innenfor kompetansemålene for historiefaget. Likevel vil jeg argumentere for at oppgavens tematikk kan ha en profesjonsrelevant dimensjon. Man trenger ikke nødvendigvis følge kompetansemålene slavisk, og det er rom for tolkninger og ulike tilnærminger

I Læreplanverket kan en finne fram til de ulike læreplanene for spesifikke fag. I dette tilfellet vil det bli tatt utgangspunkt i læreplanen i historie - fellesfag i studieforbereende utdanningsprogram, og kompetansemålene etter Vg2 og Vg3. Her kan en ta utgangspunkt i kompetansemålet “finne og vurdere historisk materiale som kilder og bruke det i historiske fremstillinger”.¹ Her er det rom for mange mulige vinklinger om man tar utgangspunkt i nesten alt av historiske temaer, og også denne oppgaven. Et tenkt opplegg kan blant annet basere seg på at elevene får tilgang på en såkalt kildeboks, som læreren tar ansvar for å lage i forkant. Skal man benytte hvalfangst som tema vil man kunne sette dette inn i kontekst der man skal trekke lengre linjer i viktige perioder for norsk næringsliv. På den måten kan man også sørge for å benytte opplegget tverrfaglig.

¹ Utdanningsdirektoratet. (2013). Læreplan i historie - fellesfag i studieforbereende utdanningsprogram (HIS1-02)

Med en kildeboks kan elevene hente ut kildemateriale, og bruke dette til å skape eksempelvis presentasjoner i grupper. Elevene får dermed både arbeidet kritisk med kilder, samtidig som de lærer å benytte innholdet. Et slikt opplegg vil ha overføringsverdi til andre typer perioder og temaer, og også andre fag. For ytterligere å knytte et slikt opplegg opp mot innholdet i denne oppgaven kan en se på kompetansemålet “gjøre rede for hvordan arbeidsliv og arbeidsdeling mellom kjønnene har endret seg i Norge fra 1800-tallet og fram til i dag”.² Her er det igjen mulig å gjøre dypdykk i statistikker og litteratur for å avdekke kjønnsmonstre og dagligliv i de norske hvalfangstbyene.

Hvalfangerne var i all hovedsak menn, og når fangstsesongen var i gang, kunne de være borte fra kone og barn i flere måneder av gangen.³ Dette må ha medført vanskeligheter for familiene, men gjorde samtidig at kvinner og barn måtte fylle roller i hverdagslivet som tidligere hadde vært fylt av mennene.⁴ På mange måter er ikke situasjonen ulik den man opplevde i løpet av både første og andre verdenskrig, der man, riktignok i en langt større skala, så kvinner arbeide i tradisjonelle mannsyrker i påvente av at mennene skulle komme hjem igjen. Slike situasjoner kunne man finne i hvalfangstbyene, der perioden med hvalfangst og fraværet av de mannlige hvalfangerne sørget for at drift av gårder gjerne tilfalt de hjemmeværende kvinnene.⁵ Her er det altså mulig å trekke paralleller til andre perioder av norsk historie, og i så måte kan oppgavens profesjonsrelevans forsvares.

² Utdanningsdirektoratet. (2013). Læreplan i historie - fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS1-02)

³ Garmel, H. Hvalfangernes hustruer og familier. Hentet fra <http://www.hvalfangstmuseet.no/hvalfangernes-hustruer-og-familier/>

⁴ Garmel, H. Hvalfangernes hustruer og familier.

⁵ Garmel, H. Hvalfangernes hustruer og familier.

2.0 Den norske hvalfangsten - et omriss

For de fleste som hører ordet “hvalfangst”, vil assosiasjonene til norsk sjøfartshistorie, havnæring og maritime oppdagelser være mange. Hvalfangsten har aldri vært på fiskets nivå, målt i størrelse og profitt, men like fullt har den vært en viktig bidragsyter til norske arbeidsplasser og norsk eksportnæring. Også politisk har den spilt en viktig rolle. Årsaken til dette lå gjerne i hvalens mange bruksområder. Hvalen var mulig å benytte til mat, men også andre deler, slik som spekk og olje kunne i tillegg benyttes i alt fra såper til fyringsmiddel. Dette gjorde at hvalen etter hvert ble svært ettertraktet, for bruksmulighetene, og dermed også mulighetene for å tjene penger, var mange. Fra 1920-tallet var det likevel margarin som var det primære produktet man benyttet hvalolje i, og dette er også blant grunnene til situasjonen som oppsto i 1931.

2.1 Den gamle hvalfangst

Når det kommer til periodisering av hvalfangsten er det vanlig å benytte seg av en todeling, der en skiller mellom den gamle og den moderne fangsten. Disse skillene vil også være gjeldende for denne oppgaven, men med en klar hovedvekt på den moderne fangsten. Den gamle fangsten er primært knyttet til fangst på ulik hval med ulike metoder, og knyttes først og fremst til andre folk enn det norske.⁶ Likevel finnes det arkeologiske funn som beviser at det har blitt drevet fangst ved norskekysten også i førhistorisk tid. Den gamle fangsten er heller knyttet til baskerne, amerikanerne og ikke minst briter og hollendere, som drev fangst med Spitsbergen som base. Som det fremgår av navnet, var den gamle fangsten gjerne basert på enklere teknologi og fangst av arter som var enklere å håndtere.⁷ Den gamle fangsten skiller seg også fra den moderne gjennom andre felter for jakt på hval, selv om enkelte felt ble benyttet også under den moderne.⁸

⁶ Johnsen, A. O (1959). *Den Moderne hvalfangsts historie. Opprinnelse og utvikling. Første bind*. Oslo: H. Aschehoug & co. (W. Nygaard): 63

⁷ Johnsen, A. O: 64

⁸ Johnsen, A. O: 63

2.2 Den moderne hvalfangst

Den moderne hvalfangst kjennetegner perioden der man får en rekke teknologiske nyvinninger, og begynner med fangst av de langt raskere og større hvalartene.⁹ Den moderne fangsten skilles fra den gamle på en rekke punkter. Tønnesen karakteriserer disse som tekniske nyvinninger innen koking og fangst, Svend Foyns teknologiske innovasjoner som gjorde det mulig å jakte også de største og raskeste artene som blå- og finnhval, samt at produksjon og omsetning utgjorde en større andel av de ulike selskapenes virke.¹⁰ I Tønnesens bok hevder han at til tross for de åpenbare teknologiske forskjellene, er det svært mange likhetstrekk mellom den gamle og den moderne fangsten, primært fordi begge har innebåret fangst og produksjon i forening.¹¹ Han hevder at dersom en skal sette et tydelig skille mellom den gamle og den moderne fangsten, er det tiden før og etter Svend Foyn som setter de tydelige markørene for de ulike periodene.¹²

Skal man likevel bruke årstall for å skille mellom de to, vil 1860-1880 være et hensiktsmessig skille å bruke, ettersom det er her man fikk nyvinninger og innføringer av dampmaskiner og grantharpuner, samtidig som at hvalfangsten gikk inn i en betydelig mer industrialisert variant enn man tidligere hadde sett.¹³ Selv om prinsippene i mange tilfeller kunne være de samme, slik som koking ombord på skip, var moderne flytende kokerier i en helt annen klasse enn hva man hadde sett tidligere. Hånd- og muskelkraft ble i økende grad erstattet av det maskinelle, og man lyktes med å i økende grad utvinne mer av hvalens råstoffer.¹⁴ Etter hvert fikk man også skip med mulighet for å koke ombord, kalt flytende kokerier. Tønnesen hevder riktignok at den engelske betegnelsen *floating factory* er en mer presis beskrivelse av forskjellene enn det norske begrepet flytende kokeri, fordi industrielle prinsipper og utstyr ble flyttet fra en landbasert fabrikk og over på en båt.¹⁵ Selve kokingen ombord i skuten var altså ikke det nye. Industrialiseringen er det som setter det markante skillet.

⁹ Tønnesen, J. (1967). *Den moderne hvalfangsts historie. Opprinnelse og utvikling. Annet bind.* Sandefjord: Norges Hvalfangstforbund: 4

¹⁰ Tønnesen, J (1967): 4-5

¹¹ Tønnesen, J (1967): 5

¹² Tønnesen, J (1967): 6

¹³ Tønnesen, J (1967): 6

¹⁴ Tønnesen, J (1967): 6

¹⁵ Tønnesen, J (1967): 8

For ytterligere å forklare skillene mellom den gamle og moderne fangst, kan en peke på hvordan bruken av nye fangstfelt ble betraktelig effektivisert, og dette er også av betydning for historien til As Kosmos. Jakten på hval i Sørishavet ble det neste store kjennetegnet ved den moderne fangsten, og la grunnlaget for en ekstrem oppblomstring for næringen. I et norsk perspektiv sammenfalt mye av dreiningen mot nye felter ved rundt om på verdenshavene, deriblant også områdene ved Antarktis.¹⁶ Det var i disse områdene man la grunnlaget for den massive fangsten mot slutten av 1930-tallet. Til tross for liten økonomisk gevinst i begynnelsen, ble kartleggingen og etableringen av fangststasjoner, slik som Grytviken, uvurderlig for ekspedisjonene som kom i de senere årene.¹⁷

Tabellen (*tabell 1*) under er hentet fra Tønnesens bok, redigert noe, og viser en oversikt over hvalfangst i enkelte utvalgte år.¹⁸ Noe av hensikten er blant annet å vise forholdet mellom landstasjoner og flytende kokerier, og hvalbåter. Dette er av interesse for denne oppgaven, men vel så viktig er det å ha konkrete tall som viser hvor stor økonomisk betydning pelagisk fangst og teknologiske nyvinninger hadde. Av tabellen ser en hvordan hvalfangsten nærmest eksploderer og tredobles fra 1926 fram til 1931, før det kommer en svært stor endring i sesongen 1931/32. Denne oppgangen kunne ikke ha funnet sted dersom man ikke hadde funnet nye måter å fange på, men samtidig er det også viktig å peke på hvordan nye aktører på markedet, og dermed flere fangere, er med på å forklare tallene.

År (19--)	Fangst i verden Hval / Fat	Derav pelagisk i Antarktis	Antall landstasjoner	Antall flytende kokerier	Antall hvalbåter
26-27	24 496 / 1 205 137	30 270	34	23	240
27-28	23 893 / 1 133 158	733 312	33	20	227
30-31	43 210 / 3 701 668	3 385 189	13	43	285
31-32	13 171 / 925 293	686 355	11	8	103
32-33	28 928 / 2 606 421	2 401 879	12	22	189
37-38	54 902 / 3 641 314	3 250 064	37	35	357

Tabell 1

¹⁶ Tjomsland, A. (2013). *Anders Jahre - hans liv og virksomhet* (2.utg.). Tjomsland Media AS: 33

¹⁷ Tønnesen, J (1967): 8

¹⁸ Tønnesen, J. (1969): 243

2.3 Den pelagiske fangsten

En annen norsk oppfinnelse som fikk svært stor betydning for hvalfangst fra og med 1920-årene, var opphalingsslippen.¹⁹ Slike teknologiske nyvinninger, samt politiske og økonomiske forutsetninger, la grunnlag for en ny type fangst, kalt den pelagiske fangsten. Denne typen fangsts store økning opp mot 1930-tallet tilskrives gjerne en helhetlig forbedring på mange teknologiske fronter, men opphalingsslippen skulle bli en av de større. Ettersom det var vanskelig å få den til å fungere med datidens skip, tok det dog lang tid før den ble en nyttig bestanddel i hvalfangsten.²⁰ Når den derimot ble et lønnsomt, og etter hvert absolutt nødvendig verktøy, kunne man begynne å se konturene av de nevnte flytende fabrikkene. Med inntoget av den pelagiske fangsten får man også en svært stor oppgang i fangsten. Det er i denne sammenhengen at A/S Kosmos har vist seg som et interessant selskap å fremheve. Som pionerer innenfor den pelagiske fangst var Anders Jahre og hans selskaper viktige bidragsytere til det som skulle bli en svært innbringende måte å drive fangst på. Nye metoder som kunne bryte med landbaserte stasjoner ga en rekke fordeler, sammenlignet med mer tradisjonelle metoder.

2.4 Hvorfor pelagisk fangst?

Hvalfangsten hadde i en lang periode vært avhengig av at man hadde landbaserte stasjoner der bearbeidelsen av hvalen kunne foregå. Nevnte Grytviken på øyen Sør-Georgia er et eksempel, men også andre havner i Antarktis var i bruk.²¹ Selv om det var drevet hvalfangst i og ved Antarktis i flere tiår før man for alvor begynner å snakke om pelagisk fangst, var denne av en helt annen karakter. Også før pelagisk fangst ble en effektiv måte å drive fangst på hadde man hatt flytende kokerier, men disse var i praksis landfaste, og lå stort sett lå forankret i havner.²² De nye kokeriene var derimot basert på at man monterte utstyret på store skip med muligheten til å koke uavhengig av havner, som gjorde dem mer mobile. Med andre ord var det store forskjeller på hvordan man hadde kunnet drive fangst i disse områdene, både økonomisk og rent praktisk.

¹⁹ Tønnesen, J (1967): 9

²⁰ Tønnesen, J (1967): 9

²¹ Tønnesen, J (1967): 10

²² Thorson, O. (1953). *Aksjeselskapet Kosmos gjennom 25 år*. Oslo: Dreyers Forlag: 18

Et annet aspekt er at fangsten i området i utgangspunktet ble styrt av et konsesjon- og lisensbasert system, pålagt av britene.²³ Årsaken var at britene hadde overherredømme over en rekke av de små øyene som lå i Antarktis. I praksis resulterte dette i at de hadde tilnærmet full kontroll på fangsten i Antarktis, fordi de kunne regulere antall kokerier og båter, samt kreve inn avgifter på produksjonen fra de ulike aktørene og selskapene.²⁴ Dermed hadde man en situasjon som sørget for at nye aktører hadde en tilnærmet umulig oppgave med å slippe til områdene i Antarktis. Så lenge man var avhengig av havnene britene kontrollerte, ville det kun være de allerede etablerte selskapene med avtaler med britene som kunne drive fangst. Løsningen ble derfor nærmest påtvunget, og førte til at man ønsket å finne metoder for å bearbeide hvalen i flytende kokerier med full bevegelsesfrihet, altså den nevnte pelagiske fangsten.²⁵

Sentralt for forståelsen av hva pelagisk fangst er, hvorfor den oppsto, og hvorfor A/S Kosmos brukes som eksempel, er disse konsesjonene. Ved tilknytning til havner og landstasjoner var man også tilknyttet land eller aktører med råderett i disse respektive områdene. Men med innføringen av den pelagiske fangsten kunne man dra nytte av at det ble mulig å fange hval i havområder som lå utenfor suverene lands jurisdiksjoner.²⁶ Tidlig på 1900-tallet hadde fangsten i Antarktis begynt å gi relativt stor avkastning, og dermed økte også presset på de forskjellige aktørene for å få skaffet seg så stor makt som mulig over områdene der mulighetene syntes å være størst. Selv om britenes Colonial Office, som var et statlig organ ment for å håndtere imperiets kolonier, i hovedsak ønsket britiske selskaper, var organet smertelig klar over at blant annet nordmenn var først ute med å benytte fangstfeltene i Antarktis, og at man måtte ta hensyn til dette når lisenser og konsesjoner skulle deles ut.²⁷

Samtidig økte presset fra en rekke selskaper for å skaffe seg tilgang til de lukrative feltene. Colonial Office fikk utarbeidet en avhandling som konkluderte med at britene skulle kunne endre konsesjonsvilkårene i løpet av 21 år, uten å få erstatningsansvar.²⁸ Det ble etter hvert sendt ut melding

²³ Thorson, O. (1953): 18

²⁴ Thorson, O. (1953): 18

²⁵ Thorson, O. (1953): 18

²⁶ Tønnesen, J. (1969): 248

²⁷ Tønnesen, J. (1969): 254

²⁸ Tønnesen, J. (1969): 254

om at samtlige konsesjoner var blitt gitt ut, og at det var meningsløst å søke nye. Dermed var det gunstige forhold for de som allerede hadde tilgang. Etter hvert som inntektene fra fangsten økte, ble det også tydelig at konsesjoner og lisenser kunne brukes i utenrikspolitisk sammenheng, blant annet som pressmiddel.²⁹ Det kan derfor argumenteres for at hvalfangsten i Antarktis, sett med norske øyne, var avhengig av at man kunne gjøre noe med britenes konsesjonsmakt. Dermed hadde man i realiteten to løsninger; enten måtte man finne nye felter, eller fange konsesjonsfritt.³⁰ Det viser også hvordan hvalfangsten må settes inn i et globalt perspektiv. Og det er nettopp i en slik sammenheng at Anders Jahre har en relativt fremtredende posisjon i denne oppgaven, all den tid han gikk i bresjen for å nettopp finne nye måter å omgå det gamle systemet på.

2.5 Konsesjonister og pelagikere

Dette scenarioet utviklet seg etter hvert på en slik måte at man i Norge fikk en splittelse blant de ulike aktørene innenfor fangsten. På den ene siden sto de som hadde britiske konsesjoner i ryggen, altså “konsesjonistene”, eller “de konsesjonerte”, og på den andre hadde man det som etter hvert ble kalt “pelagikerne”.³¹ De ulike fraksjonene hadde etter hvert begynt å bli såpass uenige at stemningen dem imellom begynte å bli svært dårlig. Mye av bakgrunnen for denne uenigheten handlet om nettopp konsesjonene, og da utløpstiden for disse begynte å nærme seg, tilspisset situasjonen seg ytterligere.³² Jahre var på sin side en mann med stor innflytelse, men samtidig også en del motstandere. Som foregangsfigur for et selskap som skulle ha verdens største flytende kokeri og fange konsesjonsfritt i Sørishavet, var han det fremste eksempelet på en fremadstormende pelagiker, og det ble tydelig at det ville oppsto konfrontasjoner.

²⁹ Tønnesen, J. (1969): 258

³⁰ Tønnesen, J. (1969): 258

³¹ Tjernshaugen, A. (2018). *Hvaleventyret* (1. utg.). Oslo: Kagge Forlag AS: 175

³² Tjernshaugen, A. (2018): 176

3.0 Den pelagiske fangsts konsekvenser

Et annet interessant perspektiv i denne oppgaven er hensynet til hvalen som ressursgrunnlag. Med dreiningen fra landbasert til pelagisk fangst ble også hvalbestandene i Sørishavet utsatt for større press, ettersom man kunne fange i større mengder, og med bedre effektivitet. Dette gjorde at det oppsto diskusjoner knyttet til om næringens ressursgrunnlag kunne forsvinne. Samtidig var mye av det sentrale i en slik debatt nettopp at man hadde svært begrensede muligheter til å drive kartlegging, og usikkerheten var derfor stor. I skrivende stund er det naturligvis langt flere og bedre metoder for kartlegging av hvalbestander og trekkruter, og man har større mulighet til å danne seg oversikt over bestandene enn tidligere. Dessuten er et økt miljøfokus ofte noe som går hånd i hånd med diskusjoner knyttet til dyrevelferd i den moderne verden. Det betyr likevel ikke at slikt ikke ble problematisert også i den tidsperioden denne oppgaven omfatter. Allerede i 1879 hadde zoologen og marinbiologen Georg Ossian Sars i en rapport vurdert situasjonen i Finnmark til å være av en slik karakter at man kanskje måtte vurdere fredninger.³³

Slike diskusjoner hadde man med vekslende styrke i årene senere, og spesielt var det kampen fra fiskerne som gjerne utløste ønsker om regulering i Finnmarksområdene. Når det kommer til Sydhavsområdene, er blant annet Johan Hjorth verdt å nevne. Han var en norsk marinbiolog, som i 1924 ble leder for Hvalkomitéen, et organ hvis hovedoppgave var å sørge for at norsk-britiske relasjoner knyttet til hval ble ivaretatt.³⁴ Komitéen var likevel også opptatt av havforskning. Organet ble oppløst i 1928, mye på grunn av striden som oppsto når nye konsesjoner skulle deles ut, i takt med at pelagisk fangst sørget for store problemer for både etablerte selskaper, men også for dem som bekymret seg for hvalen.³⁵ Hjorth satt i en spesiell situasjon, fordi han på den ene siden arbeidet for økt forskning på hvalbestanden, og oppfordret hvalfangerne til samle data, samtidig som han til stadighet skulle balansere dette ønsket med rollen som en mellommann som arbeidet for hvalfangerne.³⁶ Da den pelagiske fangsten tok til, var det altså vanskelig å skulle jobbe for

³³ Tjernshaugen, A. (2018): 54

³⁴ Roberts, P. (2014). *Environmental and Political History in Whaling And History IV – Papers presented at a symposium in Sandefjord on the 20th and 21st of June 2013*. Edited by Jan Erik Ringstad. Sandefjord: Commander Chr. Christensen's Whaling Museum, part of Vestfoldmuseene IKA: 141

³⁵ Roberts, P. (2014): 141

³⁶ Roberts, P. (2014): 142

samarbeid mellom briter og nordmenn omkring konsesjoner, samtidig som store deler av fangsten nå ble utført på helt annet vis.

Da hvalfangsten for alvor økte i takt med nye felter og teknologiske fremskritt blusset debatten opp igjen. Pelagisk fangst var rett og slett noe som kunne bli dramatisk for blant annet blåhvalen i områdene rundt Antarktis, fordi man ikke lenger kun fanget i begrensede områder, men i stedet kunne spre fangstskipene utover.³⁷ De nevnte konsesjonistene hadde blant annet brukt nettopp dette argumentet flittig for å forsøke å bevare de britiske konsesjonene som hadde gitt dem lukrative muligheter i sør. Med pelagisk fangst var ikke lenger hvalbestanden beskyttet av britiske reguleringer, og enkelte av konsesjonistene argumenterte derfor hardt for å begrense pelagikerne.³⁸ Deres største bekymring var nok imidlertid heller knyttet til at pelagikernes fremgangsmåter kunne føre til at britene ville bli provosert, og dermed kunne inndra konsesjonene. Samtidig var og er det fremdeles vanskelig å slå fast hvor truet hvalbestanden var. Man har rett og slett ikke hatt noen mulighet til å vite hvor stor bestanden har vært, og dermed heller ikke om man hadde begynt å nærme seg smertegrensen. At pelagisk fangst likevel må ha sørget for en økt totalbelastning på bestandene virker likevel svært sannsynlig.

Samtidig var tematikken stadig debattert. I *Tønsbergs Blad* kunne man i 1931 lese at britiske forskere “ikke lenger var så skråsikre på at hvalen utryddes”.³⁹ Grunnen var, som forskerne også blir sitert på, at man rett og slett ikke visste nok om hvalens liv. Hvor mange var det? Hvor lang tid tok det for en hval å bli kjønnsmoden? Spørsmålene var mange, men svarene færre. Det ble også utført arbeid med å kartlegge hvalbestandene og fangstens påvirkning på disse, som ble støttet av Hvalfangerforeningen. Samtidig bærer mye av informasjonen omkring hvalene preg av at det var begrensede muligheter til å vite nøyaktig hva slags tilstand bestandene var i. Vel så viktig som å finne ut om hvalbestanden var truet, er det derfor å se på om næringen og andre aktører gjorde noe for å regulere fangsten, eller om det kun ble med tanken.

³⁷ Tjernshaugen, A. (2018): 175

³⁸ Tjernshaugen, A. (2018): 177

³⁹ *Tønsbergs Blad*, 1931. nr. 5 3/1

Da hvalfangernes skip og kokerier lå i opplag i 1931/32, var det flere som hevdet at dette var et tydelig bevis på at hvalbestanden var truet, og ikke nødvendigvis at situasjonen kun skyldtes økonomiske utfordringer. En som argumenterte hardnakket for dette, var Bjarne Aagaard, konsul, tidligere skipsmegler og gründer, som igjen kritiserte Hjorth for å kun forholde seg til modeller, og ikke faktiske forhold.⁴⁰ Han hadde et brennende engasjement for å bevare hvalnæringen, men mente samtidig at dette ville være vanskelig om man ikke også tok hensyn til hvalbestandene. Om én sesong uten fangst reddet hvalbestanden fra en katastrofe eller ikke, er vanskelig å si, og etter som det forelå lite forskning før Hvalloven av 1929 sørget for større innsamling av data, er det vanskelig å si noe med sikkerhet.⁴¹ Denne loven innbefattet også en beslutning om å opprette en internasjonal hvalfangststatistikk i norsk regi, som skulle ha som oppgave å samle inn rapporter og oppgaver fra land som drev med fangst.⁴² Likevel er det liten tvil om at bestanden nok hadde godt av at de store flytende kokeriene var nødt til å begrense fangsten i en såpass storstilt skala.

3.1 Fangststatistikker

Før en eventuelt skal ta stilling til om de konsesjonerte hadde noen reell grunn til å bruke vern av hvalbestanden som et legitimt argument, vil det altså være verdt å se på hva slags tall og statistikker som kan bidra til å belyse situasjonen omkring antall hval. Det er i en slik sammenheng man kommer inn på det som må kalles rekordåret, eller boomen, for hvalfangst i Sørishavet. Norsk Hvalfangst-Tidende var et magasin som ble utgitt av Hvalfangerforeningen, med sekretæren Sigurd Risting som redaktør. I magasinet, som henvendte seg til alle som befattet seg med hvalfangst, skip og mekanikk, finnes det en oversiktlig statistikk over de viktigste norske og utenlandske selskapene. I nr. 7, 1932 finnes oversikten over de utenlandske selskapene av større betydning. Tabellen under (tabell 2) er min bearbejdede versjon av innholdet, og viser til et utvalg utenlandske selskapers tall for antall fat produsert i en gitt periode, og viser med tydelighet endringer i fangsten i Sørishavet.⁴³ En kunne naturligvis ha valgt å ta med samtlige selskaper som drev fangst, men hovedgrunnen til at akkurat disse utenlandske selskapene er tatt med, er fordi de viser omfanget

⁴⁰ Roberts, P. (2014): 144

⁴¹ Roberts, P. (2014): 144

⁴² Tønnesen, J. (1969): 334-335

⁴³ De viktigste utenlandske hvalfangstselskaper med regelmessig drift. (1932). *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (7).

av både landbasert og pelagisk fangst, og gir godt sammenligningsgrunnlag for de norske selskaper som fanget i samme tidsrom. For ordens skyld er kun selskaper som fanget rundt Antarktis regnet med i tabellen, da dette er det området som er av interesse. Det er også verdt å nevne at fangstutbyttet for de to flytende kokeriene "Southern Empress" og "Southern Princess" er slått sammen

i

1930/31.⁴⁴

Selskap	Antall fat 1927/28	Antall fat 1928/29	Antall fat 1929/30	Antall fat 1930/31
Anglo Norse Co., Ltd (fl. k)	45 500	63 000	82 000	101 200
Salvestria (fl. k)	-	-	97 300	112 126
Saragossa (fl. k)	-	50 300	53 700	65 500
Sourabaya (fl. k)	-		89 028	92 468
The South Georgia Co. (landstasjon)	60 000	65 000	53 400	33 300
The Southern Whaling & Seal. Co. (landstasjon)	44 700	64 000	53 000	40 000
Southern Empress (fl. k)	42 700	71 500	68 400	
Southern Princess (fl. k)	-	-	61 370	192 300*

Tabell 2- Oversikt over antall fat produsert i gitte sesonger ⁴⁵ | *Tallene er slått sammen for Southern Princess og Southern Empress

Av tabellen fremkommer det at veksten i antall fat økte betraktelig år for år for selskapene som benyttet flytende kokerier i sesongen 1929/30, dersom man sammenligner med sesongen 1927/28. Om man derimot sammenligner disse tallene med tallene til de som benyttet landstasjoner, ser man jevnt over stor forskjell, og dette vitner om hvordan ny teknologi og pelagisk fangst endrer mønstrene og spillereglene for fangst i Sørishavet. Av selskapene som utmerker seg er blant annet The Southern Whaling & Sealing Company, som i 1919 ble solgt til Lever Brothers, og som senere fusjonerte til Unilever. Her ser man at landstasjonen deres har en jevn nedgang, mens de flytende

⁴⁴ De viktigste utenlandske hvalfangstselskaper med regelmessig drift. (1932). *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (7)

⁴⁵ De viktigste utenlandske hvalfangstselskaper med regelmessig drift. (1932). *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (7)

kokeriene har langt større fangstutbytte.⁴⁶ Det er også verdt å merke seg den markante veksten i antall fat per sesong for de ulike flytende kokeriene, og de store antallene hos kokeriene som ikke startet fangst før i sesongen 1929/30.⁴⁷

Selskap	Antall fat 1927/28	Antall fat 1928/29	Antall fat 1929/30	Antall fat 1930/31
Bryde og Dahl (fl k)	41 200	35 000	55 163	
Thorshammer (fl. k)		70 000	117 300	
Hektor (landstasjon)		26 500		
Hectoria (fl. k)			199 680	
Ronald (fl. k)	45 200	50 500	199 680	
Maudie (fl. k)	40 400	53 400	199 680	276 629*
Kosmos (2 stk. fl. k)			119 400	199 190

Tabell 3 - Oversikt over antall fat produsert i gitte sesonger⁴⁸ *Tallene for Hectoria, Ronald og Maudie er slått sammen

Av tabellen over (tabell 3), ser man at tallene for de norske selskapene er annerledes.⁴⁹ For det første viser den at en del av de utvalgte selskapene, deriblant Kosmos, ikke drev fangst i områdene rundt Antarktis før rekordåret 1929/30, men den viser også at de norske selskapene i denne sesongen produserte langt flere fat enn sine utenlandske motparter.⁵⁰ Tar en i betraktning at et selskap som A/S Kosmos var helt nytt, er tallene i så måte enda mer fascinerende, og viser at de på svært kort tid blir toneangivende i den pelagiske fangsten. Selskapet Hektor, som igjen var driftet av selskapet N. Bugge, var til sammenligning for veteraner å regne, men hadde likevel mindre aksjekapital enn A/S Kosmos.⁵¹ I tillegg hadde Kosmos og Kosmos II et fangstutbytte på nesten 200 000 fat allerede i sin andre fangstsesong, noe som er ekstremt høyt, sammenlignet med nesten

⁴⁶ De viktigste utenlandske hvalfangstselskaper med regelmessig drift. (1932). *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (7).

⁴⁷ De viktigste utenlandske hvalfangstselskaper med regelmessig drift. (1932). *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (7).

⁴⁸ Tabellariske opplysninger om norske hvalfangstselskaper. (1930). *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (7)

⁴⁹ Tabellariske opplysninger om norske hvalfangstselskaper. (1930). *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (7)

⁵⁰ Tabellariske opplysninger om norske hvalfangstselskaper. (1930). *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (7)

⁵¹ Tabellariske opplysninger om norske hvalfangstselskaper. (1930). *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (7)

samtligte andre aktører. Kun nevnte Hektor produserte altså mer, men da med tre flytende kokerier, i stedet for to.

At fangsten i Sørishavet og områdene rundt Antarktis var av helt dominerende art er med andre ord hevet over enhver tvil. I 1. utgave 1932 av *Norsk Hvalfangst-Tidende* kan en på lederplass lese at gjennomsnittsverdien på fangsten i området var på ca. 48 millioner i 1919–24, 72 millioner i 1924–28, mens de tre neste årene hadde en antatt gjennomsnittsverdi på et sted mellom 300 og 400 millioner.⁵² At summene er store er det ingen tvil om, og dessuten bør det også tas med i betraktningen at en oppgang i hvalfangsten også medførte arbeidsplasser for mer bare fangstmannskapene. Også bedrifter som var knyttet til sjøfarten nøt godt av oppblomstringen i hvalfangsten i Sørishavet. Samtidig vitner innholdet i lederartikkelen om en tilstand der sesongen i Sørishavet ville være vesentlig annerledes enn tidligere år. I sesongen 1931/32 var det andre premisser enn sesongen før, og kun utenlandske aktører var i gang med fangst da bladet gikk i trykken.⁵³

3.2 Teknologiens påvirkning

Et annet spørsmål er hvorfor forbedringer av teknologien kunne føre til en såpass stor økning i antall produserte fat. Én ting er at man med den nye teknologien, altså flytende kokerier med opphalingslipp, hadde mulighet til å fange større og raskere hvaler, men også det faktum at man etter hvert utviklet bedre måter å utnytte råstoffet fra hvalene på fikk på sikt stor betydning for fangsten, ifølge Dorsey.⁵⁴ Når teknologien ikke lenger la hemninger på fangsten, sier det seg nærmest selv at den også økte i omfang, og at mer penger i omløp fikk betydning for at flere hvaler ble tatt. Dessuten poengterer Dorsey også at man uten noen spesiell form for vern av hvalen, fort kunne ha endt opp med et scenario der man fanget så mange hval man klarte, til så stor profitt som mulig, før man eventuelt bestemte seg for å lete etter andre steder å skaffe penger.⁵⁵ En slik tankegang fantes nok definitivt hos enkelte selskaper, men å hevde at det gjelder alle, er nok å trekke det vel langt. I så måte er det også interessant å se hvordan enkelte har hatt et grunnleggende kapitalistisk

⁵² *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (1932), (1).

⁵³ *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (1932), (1).

⁵⁴ Dorsey, K. (2013). *Whales & Nations: Environmental Diplomacy on the High Seas*. Seattle: University of Washington Press: 18

⁵⁵ Dorsey, K. (2013): 19

syn på hvalfangsten, også når det var problematisk å få solgt hvalolje. Dette artet seg blant annet i form av problematikken som oppsto ved å få en samlet næring til å innrette seg etter felles målsetninger om begrensning av fangst. Dette vil bli kommet tilbake til på et senere tidspunkt. Et annet aspekt er at hvalolje som produkt ikke har en evigvarende holdbarhetstid. I Dorseys bok forklarer han at den amerikanske forskeren Remington Kellogg mente at hvaloljen hadde muligheten til å flyte fritt på verdensmarkedet, og ble brukt av mange.⁵⁶ Etter hvert ble det også mulig å lagre hvaloljen over lengre tid, opptil fem år, uten at det skulle forringe kvaliteten. Slikt bidro også til hvaloljen som produkt ble mer attraktivt, og enklere å oppbevare før salg.

3.3 Anders Jahre og A/S Kosmos som nye aktører

Sentral for historien om Kosmos er Anders Jahre, gründer fra Vestfold og en av de desidert av de mest sentrale aktørene innen norsk hvalfangsthistorie. For å kunne belyse de ulike mekanismene som fører til opplaget i 1931/32-sesongen, er Kosmos et interessant selskap å benytte som et perspektiv på næringen. Årsaken er at Jahre, til tross for at han ikke var ny innenfor hvalfangsten, likevel var som en oppkomling å regne, sammenlignet med de etablerte aktørene på markedet. Dessuten er hans A/S Kosmos et viktig selskap for å vise hvor ekspansiv og stor sydhavsfangsten etter hvert ble. Som en av foregangsaktørene for den pelagiske fangsten, med nye teknologiske grep, er derfor A/S Kosmos nyttig å benytte utgangspunkt for å forstå hvalfangsten på 30-tallet. Der det er nødvendig vil det også naturligvis være andre selskaper som omtales, men A/S Kosmos skiller såpass ut at valget av perspektiv kan forsvares.

Mot slutten av 1920-årene hadde Jahre vært involvert i ulike deler av hvalfangsten i over ti år, og hadde skaffet seg et utstrakt nettverk av kontakter innenfor mange forskjellige bransjer.⁵⁷ Han besluttet at han ville skape det største flytende kokeri verden fram til da hadde sett, med opphalingsslipp, og han skulle ha syv til åtte tilhørende hvalbåter som en del av flåten.⁵⁸ Selve skipet skulle vise seg å være krevende å få bygget, all den tid teknologien og utformingen var ny, samt at han slet med å få tillatelse fra klassifiseringsselskapet Lloyd's.⁵⁹ Mot slutten av august 1928

⁵⁶ Dorsey, K. (2013): 22

⁵⁷ Tjomsland, A. (2013): 68

⁵⁸ Tjomsland, A. (2013): 69

⁵⁹ Tjomsland, A. (2013): 70

kom godkjennelsen, og kokeriet ble påbegynt måneden etter. Jahre måtte etablere et aksjeselskap for å kunne drifte kokeriet, og benyttet sitt utstrakte nettverk innenfor sjøfart, og fikk støtte fra både banken Lazar Brothers og en rekke skipsredere fra inn- og utland.⁶⁰ 6. september avholdt aksjeselskapet sin første generalforsamling, og 9. november 1928 gikk generalforsamlingen i selskapet inn for en minimumskapital på 5 millioner NOK. Denne maktet man dog å øke til 6 millioner NOK relativt raskt.⁶¹ I mai 1929 ble kokeriet sjøsatt, og dermed var det offisielle startskuddet for Jahres store prosjekt på mange måter gått.

3.4 A/S Kosmos som aktør i verdensfangsten

Når det nå er fastslått at Jahre var den primære pådriveren for Kosmos og visjonen om et kokeri ulikt alt annet, er det likevel verdt å peke på at han ikke var den første til å realisere tanken om et kokeri der så godt som alt arbeid kunne utføres til havs. Petter Sørille, som hadde patentert den nevnte opphalingsslippen, bidro til at man i 1925 kunne sjøsette det som den gang var verdens første flytende kokeri med opphalingslipp, «Lancing».⁶² Et slikt type kokeri viste seg å være svært effektivt, og la grunnlaget for hvordan man senere kom til å konstruere liknende skip. Et eksempel er det som etter hvert ble Jahres visjon materialisert i form av det som på slutten av 1920-tallet var verdens største kokeri og lasteskip, *Kosmos*.⁶³

Som nevnt tidligere er styreprotokollene en av de viktigste primærkildene for den direkte tilgangen på de indre sirklene i dette hvalfangerselskapet. I en av disse protokollene, for øvrig den eneste tilgjengelige, får man også et innblikk i menneskene bak selskapet. 6. oktober ble det avholdt styremøte, der Jahre, Svend Foyn Bruun, Fredrik Blom og Anton von der Lippe var til stede.⁶⁴ Samtlige var svært toneangivende blant pelagikerne i verdensfangsten. Anders Jahre hadde utvilsomt store visjoner, og for å realisere dem var han avhengig av å skaffe kapital. I selskapets aller første årsberetning for sesongen 1929-1930 kan en se konturene av hva som skulle til for å skape noe så stort. Den 19. oktober 1929 var *Kosmos* og resten av fangstflåten på plass i Rosshavet, hvor de

⁶⁰ Tjomsland, A. (2013): 71

⁶¹ Tjomsland, A. (2013): 72

⁶² Tønnesen, J. (1969): 290

⁶³ Tønnesen, J. (1969): 360

⁶⁴ Vestfoldarkivet (heretter forkortet VA), Kosmos A/S (heretter kalt KA), ARS-A-1052, Aa, L0001, Kosmos A/S Forhandlingsprotokoll for representantskapet 1928-1973.

umiddelbart startet fangst og holdt på fram til 3. mars året etter.⁶⁵ Tar en utgangspunkt i årsberetningene fremgår det at aksjonærene var svært fornøyd med hvordan ekspedisjonen gikk for seg. Til tross for et stopp på åtte dager, grunnet dødsfall, var ekspedisjonen en økonomisk suksess selv om fangstsesongen var relativt kort.⁶⁶ Med en fangst på over 1700 hval, hvorav 1001 av disse var blåhvaler, samt en oljelast på 119 400 fat, er det åpenbart at man hadde hatt en god sesong.⁶⁷ At A/S Kosmos kunne levere slike resultater så tidlig i sin eksistens sier noe om størrelsesordenen på både selskapet og kokeriene, og kan forklares ytterligere gjennom statistikkene som finnes i tabell 3. Én ting er at Kosmos virket å være et selskap med stor suksess, men vel så interessant er det faktum at Kosmos leverte såpass gode resultater allerede tidlig i sin eksistens.

Dette underbygges igjen av overskuddet styret og representantskapet skulle anvende. Den 28. juni hadde representantskapet behandlet regnskapene, og det var blitt sendt ut innkallelse til generalforsamling 14. juli. Av dette regnskapet kommer det fram at A/S Kosmos hadde gått med et overskudd på hele 3 807 778,42 kr i sitt første driftsår.⁶⁸ Av disse pengene ble det igjen foreslått at 20%, noe som tilsvarte 1 200 000 kr skulle gå som utbytte til aksjonærene. Med andre ord var det tydelig at man var i en god økonomisk situasjon, allerede etter første driftsår som nyopprettet selskap. Statistikkene i Norsk Hvalfangst-Tidende, viser også at selskapets rapporterte aksjekapital på 6 000 000 var også langt større enn samtlige norske konkurrenter på Sydhavsfeltene, og vitner om et selskap som kunne vise økonomiske muskler også som nykommer i den pelagiske fangsten.⁶⁹

Et nærliggende spørsmål i en slik sammenheng er nettopp hva denne typen pelagisk fangst gjorde for næringen og hvalbestanden. Det er slått fast at et sentralt utgangspunkt for denne oppgaven nettopp er en overproduksjon der hvaloljen ikke lenger kunne selges til en tilfredsstillende pris, og en kan argumentere for at Jahre, som en av de mest toneangivende pelagikerne, kan ha bidratt til denne situasjonen. Med det som var verdens største flytende kokeri, fullspekket med den nyeste teknologien, hadde Kosmos et godt grunnlag for å levere gode resultater. I så måte kan man også

⁶⁵ VA, KA, ARS-A-1052, Xa, L0001, Årsberetning og Regnskap 1929-1973: 1

⁶⁶ VA, KA, ARS-A-1052, Xa, L0001, Årsberetning og Regnskap 1929-1973: 1

⁶⁷ VA, KA, ARS-A-1052, Xa, L0001, Årsberetning og Regnskap 1929-1973: 1

⁶⁸ VA, KA, ARS-A-1052, Xa, L0001, Årsberetning og Regnskap 1929-1973: 3

⁶⁹ *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (1930). (7)

spekulere i om resultatene til Kosmos, som nystartet selskap, kan ha bidratt til at flere så mulighetene i den pelagiske fangsten. Statistikkene viser også med tydelighet at det ble fanget langt flere hval da den pelagiske fangsten begynte å få fotfeste, og det er nærliggende å tro at den hadde en sammenheng med problematikken som oppsto senere. Det var i imidlertid i hovedsak den internasjonale økonomiske situasjonen som lå til grunn for råvaremarkedets kollaps.

3.5 Hvorfor krise?

Så hvordan oppstår denne situasjonen, eller krisen? Det er i seg selv ikke et spørsmål som kan besvares ut ifra kun én enkelt faktor, men heller må sees som noe sammensatt, der globale hendelser påvirker hvalfangsten. Det er hensiktsmessig å rette et blikk mot bakgrunnen for krisen, slik at man kan se selskapenes håndtering av denne krisen i lys av samtiden. I boken *Hvaleventyret* forklarer forfatteren Andreas Tjernshaugen i korte trekk hva som fører til krisen, og nevner blant annet hvordan børskrakket i New York 1929 førte til en kollaps i råvaremarkedet.⁷⁰ Denne kollapsen førte igjen til at prisen på hvalolje, som ble brukt i en rekke forskjellige sammenhenger falt betraktelig. Med dårlige utsikter for å få solgt oljen som var blitt produsert, hadde man også svært lite grunnlag for å fange mer.

Noe av årsaken til at man i det hele tatt havnet i en slik situasjon, lå hos Unilever. Unilever ble besluttet stiftet 2. september 1929 som en fusjon mellom Lever Brothers og Margarine Unie, og ble dermed et av verdens største konsern da de 1. januar 1930 var offisielt sammensluttet.⁷¹ Dette konsernet var den store “fett-trusten” på verdensmarkedet, og hadde dermed svært stor makt over hvem som kjøpte oljeprodukter av hval.⁷² Unilever var rett og slett “verdens desidert største kjøper av norsk hval-, sild- og selolje”, som det fremgår av Sandviks artikkel.⁷³ Norge, som var blant samtidens største produsenter av hvalolje og hvalfett, var en svært viktig aktør innenfor såpeindustrien, ettersom animalske fettstoffer var blant de viktigste hovedingrediensene i såpeproduksjon på 1930-tallet.⁷⁴ Selv om hvalfangst ikke utgjorde like store andeler av norsk eksport som

⁷⁰ Tjernshaugen, A. (2018): 210

⁷¹ Sandvik, P. T (2010). *Såpekrigen 1930–31 – Lilleborgsaken, venstrestaten og norsk økonomisk nasjonalisme*. *Historisk Tidsskrift*, 89 (03): 390

⁷² Tjernshaugen, A. (2018): 211

⁷³ Sandvik, P. T (2010): 390

⁷⁴ Sandvik, P. T (2010): 391

eksempelvis fiskerinæringen, sto den likevel for 5%, der nesten hele produksjonen ble solgt til Unilever.⁷⁵

Som den viktigste kjøperen av hvalprodukter hadde Unilever en særskilt posisjon på markedet, og det var viktig for næringen å ha deres støtte. Allerede før fusjonen hadde selskapene som skulle inngå i konsernet stor makt innen fett- og oljemarkedet, og var rett og slett hvalfangstnæringens desidert viktigste kjøper. Posisjonen i markedet var på mange måter på et slikt nivå at de i realiteten var den *eneste* kjøperen. Dette kunne, og ble, etter hvert både en velsignelse og en stor utfordring for de norske hvalfangerne, som gjorde seg totalt avhengig av Unilever når de skulle få solgt hvalolje til bruk i produksjon. En av utfordringene som denne situasjonen kunne føre til, lå i at Lever Brothers i 1919 hadde kjøpt opp britiske The Southern Whaling & Sealing Company, og dermed hadde muligheten til å skaffe sin egen olje.⁷⁶ Da dette selskapet inngikk i fusjonen som i 1929 ble til Unilever, satt de altså i en posisjon som verdens største kjøper av norsk hvalolje, samtidig som de også kunne drive fangst på egenhånd. Sandvik hevder blant annet at denne situasjonen på sikt var nok til å true selve eksistensgrunnlaget for den fremadstormende, norske hvalfangsten på denne tiden.⁷⁷

Etter at Lever Brothers i 1915 hadde kjøpt opp majoriteten av aksjene av norske De-No-Fa, som var en viktig kjøper av fettprodukter laget av hval, var posisjonen deres ytterligere styrket i forhold til de norske hvalfangerne. Samtidig er det viktig å påpeke at denne perioden var spesiell for flere enn norske hvalfangere. Allerede før problemene med usolgt olje oppsto, var verdensøkonomien i fare for å bryte fullstendig sammen, og en slik tilstand førte naturligvis til usikkerhet og store ringvirkninger for mange aktører.⁷⁸ Et annet viktig premiss for den vanskelige situasjonen som oppsto etter rekordsesongen lå også i at det var et sterkt ønske fra kjøperne, kalt The Buyers' Pool, om å presse prisene på hvalolje ned før forhåndssalget av olje i 1929, noe som også måtte drøftes innad i Hvalfangerforeningen.⁷⁹ Det ble derfor opprettet en salgssring for å møte motparten. Det viser seg altså at arbeidet med en sentralisert salgssring og prissamarbeid var viktig allerede tidlig

⁷⁵ Sandvik, P. T (2010): 407

⁷⁶ Sandvik, P. T (2010): 392

⁷⁷ Sandvik, P. T (2010): 392

⁷⁸ Sandvik, P. T (2010): 415

⁷⁹ Tønnesen, J. (1969): 386

i den nye Hvalfangerforeningens levetid. At man ønsket å ha en egen komité for slikt arbeid, vitner om at det var noe man tok på største alvor. Denne linjen var også noe man la seg på i foreningens videre drift, og forplantet seg også opp mot årene når avgjørelsen omkring handlingsplanen for næringen skulle legges.

Hvalfangerne, eller salgsringen, var svært konsekvente på at oljen ikke skulle selges til under 27£ per fat, som var over den absolutte maksprisen til The Buyers' Pool på 25£.⁸⁰ I sammenheng med dette forhåndssalget hadde man sørget for at utenlandske medlemmer kunne bli med i et samarbeid, gjennom omorganiseringen til Hvalfangerforeningen.⁸¹ Problemet var at salgsringen ikke hadde med alle de selskapene man ønsket for å skape en sterk nok front, og dette var i seg selv et dårlig utgangspunkt.⁸² Den 29. november 1929 gikk man inn i det som ble de avsluttende forhandlingene med kjøperne. Den nevnte minimumsprisen på 27£ var allerede mindre enn det som hadde vært gjennomsnittsprisen i den tidligere sesongen, og hvalfangerne ville nødig ha mindre i inntekter denne gangen.⁸³ At kjøperne hadde satt 25£ som sitt absolutte maksimum, samtidig som selgerne fremsto fragmenterte, gjorde at kjøperne i utgangspunktet satt med de beste kortene på hånden, og gjorde at hvalfangerne, ifølge Tønnesen, var taperne av forhandlingene allerede før de hadde begynt.⁸⁴

Når depresjonen sørget for prisfall i råvaremarkedene i verden, fikk dette også konsekvenser for produksjonen til hvalfangerne. Dessuten var kjøperne i Buyers' Pool sin posisjon så sterk, gjennom gradvise konsolideringer og oppkjøp av andre konkurrenter, at det knapt var mulig å prate om andre aktuelle kjøpere for hvaloljen. Man måtte rett og slett forholde seg til selskapene som var blitt besluttet fusjonert til Unilever. Som den eneste reelle enekjøperen, var det også vanskelig for hvalfangerne da Unilever ikke møtte opp til forhandlinger med selgerne i 1929, og mye av dette skyldtes at de allerede kunne dekke mye av sitt behov uten å gå gjennom salgsringen til Hvalfangerforeningen.⁸⁵ Dette premisset er også sentralt, for situasjonen sesongen før sørget for at Unilever

⁸⁰ Tønnesen, J. (1969): 386

⁸¹ Tønnesen, J. (1969): 385

⁸² Tønnesen, J. (1969): 386

⁸³ Tønnesen, J. (1969): 386

⁸⁴ Tønnesen, J. (1969): 386

⁸⁵ Tønnesen, J. (1969): 388

i utgangspunktet ikke hadde like stort behov for lagrene med olje som de tidligere hadde hatt. Dessuten hadde man også mulighet til å kjøpe fra andre aktører som ikke var en del av salgseringen.⁸⁶

3.6 Konsekvenser av usolgt olje for de norske hvalfangerne

Forhandlingene som foregikk ført til slutt ikke fram. Den nevnte situasjonen med utfordringene knyttet til hva prisen på hvalolje skulle være, ble blant annet ytterligere tilspisset den 29. november 1929. På dette tidspunktet besluttet firmaet Melsom & Melsom å selge sine lagre med hvalolje for 25£, noe som tvang de andre selskapene til å legge seg på samme prislinje.⁸⁷ En kan argumentere for at ethvert brudd med forslagene man vedtok ville føre til utfordringer for de medlemmene som hadde gått med på stopp i fangst, fordi dette ville begrense effekten av en slik fangststopp betraktelig. Det samme gjelder altså dette nevnte salget. Når hvaloljen plutselig skulle selges til en satt pris som produsentene mente var for lav, ville det være umulig å stå utenfor dersom noen bestemte seg for å selge lavt likevel. Dermed hadde salget av oljen satt en effektiv stopper for forhandlingene, og vitner om hvor vanskelig det var for selgerne i Hvalfangerforeningen å vinne fram når næringen ikke sto samlet. Ved salget var de nemlig nødt til å godta denne prisen på vegne av selgerne, til tross for at den var langt under det de opprinnelig ønsket.⁸⁸

Samtidig forsto selskapene som drev fangst i Sørishavet at den fallende prisen ikke lenger samsvarte med størrelsen på produksjonen, og man ble nødt til å vurdere måter å håndtere krisen på, som skulle virke skadelindrende. At ikke alle parter ønsket en slik linje var uten tvil tilfellet, men samtidig ser det ut til at det fra store deler av næringen var et ønske om et slags samarbeid. Samarbeidet skulle primært handle om hvordan man på best mulig måte kunne gjøre omfanget av situasjonen med prisfall så begrenset som mulig. For å forstå hvordan næringen som helhet håndterte sesongen 31/32, er det nødvendig å trekke linjer til hvordan hvalfangsten var organisert. I takt med hvalfangstens rolle i økonomien hadde en rekke forskjellige organisasjoner og instanser blitt etablert for å i ulike grad kjempe hvalfangernes, hvalselskapenes og rederienes sak. En av disse organisasjonene var Den Norske Hvalfangerforening, som hadde oppstått som en interesseorganisasjon

⁸⁶ Tønnesen, J. (1969): 388

⁸⁷ Tønnesen, J. (1969): 388

⁸⁸ Tønnesen, J. (1969): 388

for hvalfangstnæringen i 1912.⁸⁹ Denne organisasjonen ble besluttet oppløst i 1929, for så å gjenoppstå som som *Hvalfangerforeningen - The Association of Whaling Companies*, nettopp fordi den som nevnt måtte ha et internasjonalt omfang for å skape et kraftig fundament.⁹⁰ Foreningen hadde primært norske medlemmer, men også enkelte utenlandske hadde plass, og den blir viktig for forståelsen av korrespondanse mellom ulike parter i årene før, under og etter den dramatiske 1931/32-sesongen.

Den Norske Hvalfangerforening arbeidet primært for næringens interesser, og utgangspunktet var at den skulle være hvalfangernes organ for å fremme sine produkter og virke. Dette fremgår også i foreningens “love”, som var foreningens vedtekter. Her finner man i §1, bokstav a, at foreningen hadde til formål “at arbeide i medlemmernes fælles og likestilte interesser med det maal for øie at søke selskaperne produkter anbefalet og indført paa verdensmarkedet i størst mulig utstrækning”.⁹¹ Den Norske Hvalfangerforening skulle også “gjennem forbindelse med alle markedscentre at føre et stadig ajourhold med prisbevægelser og at arbeide for størst mulig stabilitet i oljeprisen”.⁹² Spesielt sistnevnte viser med tydelighet at det var i medlemmenes interesse at man ikke fikk radikale svingninger i pris, selv om det må tas med i betraktningen at man sannsynligvis ønsket størst mulig profitt, men også sikkerhet.

Som nevnt var næringen som helhet nødt til å skape føringer for hvordan man skulle håndtere situasjonen med de fallende prisene og etter hvert usolgte oljen. Sommeren 1931 var det før det som skulle bli fangstsesongen 1931/32 hele 150 000 tonn usolgt olje på verdensmarkedet, noe som med tydelighet viser at det var en krevende periode for produsentene.⁹³ Det ble derfor nødvendig for hvalfangerne å etablere måter å møte denne situasjonen på. Dette viste seg å ikke alltid være like enkelt, og mange aktører og personer var innblandet. I 1930 kunne en også lese at man informerte enkelte aktører om hvordan en tanke om innstilling av fangsten kunne være en mulighet. Risting skrev blant annet at;

⁸⁹ Tønnesen, J. (1969): 94

⁹⁰ Tønnesen, J. (1969): 328

⁹¹ VA, Hvalfangerforeningen, (heretter HF), ARS-A-1002, A, L0005, Love for den norske Hvalfangerforening.

⁹² VA, HF, ARS-A-1002. A, L0005, Love for den norske Hvalfangerforening. Udatert.

⁹³ Tønnesen, J. (1969): 391

Som De allerede tidligere er gjort bekjent med arbeides der innen Hvalfangerforeningen på å få istand en overenskomst mellom alle oljeproducerende firmaer i hvalfangstbedriften om en innskrenkning av oljeproduksjonen for sesongen 1931/32.⁹⁴

Informasjonen som fremkommer her viser også at det er åpenbart at Hvalfangerforeningen og dens medlemmer hadde et innstendig ønske om at produksjonen måtte begrenses kraftig foran den neste sesongen, og at det ville være usannsynlig at de skulle få solgt oljen sin til ønsket pris.

⁹⁴ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0002 Korrespondanse angående internasjonal innskrenkning av hvalfangsten 1930-1932. Brev til Dannevig, Knutsen og Melsom fra Sigurd Risting. 11.12.1930.

4.0 Usolgt olje, fangststopp og det å redde en næring

Gjennom store deler av denne oppgaven er det blitt påpekt at fangstsesongen i 1931/32 var svært spesiell, sammenlignet med årene både før og etter. For de fleste norske hvalfangerselskapene var situasjonen prekær, fordi man plutselig satt med store flåter som ikke kunne drive fangst. Det medførte på sin side at mannskap ikke fikk hyre, og at store investeringer kunne gå tapt som følge av manglende mulighet til å sende ut kokerier og hvalbåter. Derfor er det mulig å bruke *krise* som betegnelse for denne fangstsesongen, selv om den nok ikke artet seg slik for absolutt alle involverte parter. Det er nemlig sentralt for forståelsen av begrepet at man ikke bruker denne betegnelsen om dem som likevel kunne komme til å klare seg på godt vis. Men selv om hvalfangerne, familiene deres og verkstedene ikke ønsket en nedgang i pris og usolgte lagre med olje, var det andre som kunne diktere spillereglene i større grad, og som også sto bedre rustet til å håndtere de nye tidene. Unilever var blant disse, og var med på å legge grunnlaget for hvorfor situasjonen med usolgt olje ble til en svært vanskelig del av norsk hvalfangsthistorie.

4.1 Hvalfangerforeningens vurderinger knyttet til innstilling av fangst

Hvalfangerforeningen hadde i utgangspunktet fått signaler fra Unilever om at situasjonen kunne bli annerledes enn den hadde vært tidligere. 13. januar 1931 ble et brev fra Unilever sendt til De-No-Fa, der Unilever gjorde oppmerksom på at de ikke var i en posisjon der de kunne gi noe estimat for hvor store mengder hvalolje de kom til å trenge i 1931/1932-sesongen.⁹⁵ I meldingen argumenterte de for at de allerede var blitt fanget så store mengder hval, samtidig som svært mye olje fremdeles sto usolgt, at det ville være naturlig for dem å hevde at de kom til å trenge langt mindre råstoffer enn de normalt gjorde på denne tiden, og at de ikke kunne si spesielt mye om etterspørselen før sesongen hadde vart lenger.⁹⁶ Samtidig ga de også uttrykk for at det ville være mulig for hvalfangerne å finne ut av hvordan de skulle løse situasjonen i god tid før noen eventuelt skulle komme med tall og estimater, og de siktet allerede her til at begrensning av fangsten burde diskuteres av hvalfangerne.

⁹⁵ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011 diverse pakkesaker 1923-1932, melding fra Unilever Limited til De Norske Fabrikker, 13.01.1931.

⁹⁶ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, melding fra Unilever Limited til De Norske Fabrikker, 13.01.1931.

For Hvalfangerforeningens del må et slikt brev ha blitt oppfattet som relativt utfordrende å forholde seg til, all den tid kjøperne i realiteten nektet å komme med informasjon som kunne komme hvalfangerselskapene til gode. Unilever skrev blant annet at “We fear that when coming with an estimate already now, it may mean giving information which may prove misleading and as such would certainly not be to the interest of the Whalers.”⁹⁷ Av samme årsak mente de også at det ville være lite hensiktsmessig å ha noe møte mellom partene, og dette kan tyde på at Unilever i realiteten ønsket å holde kortene så tett til brystet som overhodet mulig. Ved å nærmest unngå situasjoner der man kunne ha hatt konkrete samtaler skapte de sannsynligvis stor usikkerhet for hvalfangerne, selv om dette naturligvis pakkes godt inn i korrespondansen. Tid ble også et aspekt, for ekspedisjoner og produksjon i områdene rundt Antarktis krevde planlegging, og det å vente på et eventuelt svar fra Unilever var sannsynligvis ikke noe Hvalfangerforeningens medlemmer satte spesielt stor pris på.

I en annen meddelelse fra Unilever i februar 1931 ble Hvalfangerforeningen også gjort oppmerksom på at selskapet ikke ønsket å kjøpe hvaloljen til en pris hvalfangerne kunne akseptere.⁹⁸ Flere av hvalfangerne i foreningen hadde mottatt en melding fra Unilever om hvordan situasjonen omkring salg av oljen sto, og Hvalfangerforeningen så seg nødt til å respondere med beskjed til de andre selskapene om hvordan de skulle håndtere signalene fra Unilever. I et sirkulære som ble sendt ut 27. februar 1931 gjengis innholdet i meldingen fra Unilever;

We venture to draw your attention to the fact that the high price paid for Whale Oil Contracts for this Season's catch is apparently having the effect of inducing Whaling Companies to increase the volume of their production to the maximum possible.⁹⁹

Unilevers innfallsvinkel var altså at den høye prisen førte til økte insentiver for hvalfangerne til å øke produksjonen sin. En kan argumentere for at dette også var tilfelle, for det hersker liten tvil om at omfanget av den pelagiske fangsten var av en slik karakter at det kan ha trukket flere til fangstfeltene med håp om stor profitt.

⁹⁷ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, melding fra Unilever Limited til De Nordiske Fabrikker, 13.01.1931.

⁹⁸ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, sirkulære fra Hvalfangerforeningen til medlemmer. Utdrag fra skrivelse fra Unilever til medlemmer av Hvalfangerforeningen, 27.02.1931

⁹⁹ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, sirkulære fra Hvalfangerforeningen til medlemmer. Utdrag fra skrivelse fra Unilever til medlemmer av Hvalfangerforeningen, 27.02.1931

For Unilevers del handlet mye av problematikken også en potensiell rettstvist knyttet til validiteten i kontraktene man hadde inngått, og at de forsøkte å legge press på hvalfangerne om å begrense fangsten. Unilever ønsket ikke å kjøpe mengdene som var produsert, til tross for at det i utgangspunktet var kontraktsfestet at de skulle gjøre dette.¹⁰⁰ Unilever hevdet i stedet at de norske hvalfangerne ødela for seg selv, ved å fange så mye at den produserte hvaloljen innebar et kontraktsbrudd. I skrivet fra Unilever hevdet de blant annet at de var opptatt av at fangsten skulle innstilles fordi:

As we are anxious to avoid any question arising in connection with the execution of your contract, we should very much like you to take steps to secure that the quantity of Oil produced you factories and tendered under the contract does not exceed what may be fairly regarded as the quantity contemplated by the contract which you are entitled to deliver.¹⁰¹

Videre var de tydelige på at eventuell opptrapping av fangsten ville være et kontraktsbrudd og at dette vil medføre at Unilever nekter å motta oljen. For å klargjøre innholdet blir det her viktig at man er klar over at Unilever i utgangspunktet ikke trengte å kjøpe hvalolje i det hele tatt, men heller ønsket å holde en dialog for beholde et slags samarbeid med tanke på fremtidige interesser.

En slik meddelelse medførte naturligvis nervøsitet hos Hvalfangerforeningens medlemmer, og la press på en allerede vanskeligstilt næring. Hvalfangerforeningens svar ble derfor å oppfordre mottakerne av sirkulæret til å unngå å svare på Unilevers henvendelser, fordi man ville drøfte saken internt og deretter opptre samlet.¹⁰² Med tanke på hvordan saken ble behandlet fra begge sider virker det nærliggende å tro at rammeverket for avtalene ikke var presist nok til at man på enkelt vis kunne avgjøre kontraktens gyldighet, noe som kunne bli problematisk for begge parter. Unilever på sin side, hadde også utfordringer som også måtte løses.

Selv om de som konsern ikke var i umiddelbar fare for kollaps som følge av depresjonen, var de likevel i en tilspisset situasjon med norske myndigheter. Denne situasjonen var knyttet til Lille-

¹⁰⁰ Sandvik, P. T (2010): 415

¹⁰¹ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, sirkulære fra Hvalfangerforeningen til medlemmer. Utdrag fra skrivelse fra Unilever til medlemmer av Hvalfangerforeningen, 27.02.31

¹⁰² VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, sirkulære fra Hvalfangerforeningen til medlemmer 27.02.31

borgsaken, og de hadde derfor interesse av å ordne eventuelle problemer raskt, deriblant med hvalfangerne. Lilleborgsaken gikk kort forklart ut på at norske myndigheter måtte finne ut hvordan de skulle håndtere Unilevers ønske om å kjøpe av Norges største produsenter av såpe og margarin, og dermed skaffe seg enorm makt over denne sektoren.¹⁰³ Under situasjonen med Lilleborg foregikk det forhandlinger med hvalfangerne om oppkjøp av usolgt olje, uten at man klarte å finne noen løsning på hvordan man skulle få solgt oljelagrene. Sandvik hevder blant annet at årsaken kunne ligge i den nevnte økonomiske situasjonen, men også prisfall på vegetabilsk olje, noe som kunne gjøre behovet for hvaloljen mindre.¹⁰⁴ Mens man forhandlet om salget av oljen ble Unilevers manglende vilje til å gi hvalfangerne den prisen de ville brukt som et eksempel på dette var et ledd i å samtidig presse den norske myndighetene til å gi dem gjennomslag i Lilleborgsaken.¹⁰⁵ Likevel var ikke Hvalfangerforeningen spesielt glade for at man i Norge gikk så hardt ut mot Unilever, da de mer enn noe annet trengte et godt forhold til kjøperne sine.¹⁰⁶

4.2 Hvalfangerforeningens avgjørelse

Det ble etter hvert svært tydelig at det ikke fantes noen annen løsning enn å diskutere enn innstilling av fangsten, og dermed opplag av flåtene. I forhandlingsprotokollene for et møte for Hvalfangerforeningen 14. mars 1931 finner en ytterligere informasjon om hvordan foreningen måtte finne løsninger på situasjonen med usolgt olje og mørke fremtidsutsikter. Til stede på møtet var mange av de mest fremtredende innenfor hvalfangstnæringen, deriblant Anders Jahre. Til behandling på møtet forelå “forslag til innskrenkning av produksjonen av hvalolje for 1931/32”.¹⁰⁷ I forkant av møtet hadde det blitt sendt inn forslag til løsning på situasjonen, og disse skulle sendes til samtlige medlemmer av foreningen. Forslagene som ble lagt frem av medlemmene Dannevig og Bugge var strengt konfidensielle, og tyder på at man i størst mulig grad ønsket å hemmeligholde eventuelle virkemidler og handlingsmønstre så lenge man satt med såpass mye usolgte råvarer. Forslaget fra konsul Finn Bugge, som var delt inn i fire konkrete punkter, vitner om det var nød-

¹⁰³ Sandvik, P. T (2010): 390

¹⁰⁴ Sandvik, P. T (2010): 415

¹⁰⁵ Tønnesen, J. (1969): 388

¹⁰⁶ Tønnesen, J. (1969): 392

¹⁰⁷ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0002, Diverse pakkesaker 1923-1932. Avskrift av Hvalfangerforeningens forhandlingsprotokoll for møtet den 14.03.1931

vendig med konkrete avtaler som skulle gjelde for næringen som helhet. Om samtlige av medlemmene var positive til forslagene er derimot ikke like sikkert. Til tross for at man var organisert i en felles interesseorganisasjon er det nærliggende å tenke at det var motstridende meninger når det kom til å bestemme felles retningslinjer for produksjon og fangst. Like fullt er forslagene i det konfidensielle brevet av stor interesse, og bidrar til å kaste nytt lys over hvordan næringen håndterte krisen.

Av forslagene som presenteres var blant annet et som omhandler restriksjoner på fangstdager, i form av et felles slutt punkt for fangst i Sørishavet, eller Antarctic, som man betegner det i brevet. Her kommer det fram at konsul Finn Bugge, fremtredende medlem i Hvalfangerforeningen, fremmet et forslag om at man skulle ha en spesifikk dag der man avsluttet fangsten. Denne dagen skulle likevel ikke settes som en én felles dag for de forskjellige selskapene, men heller rapporteres inn og overholdes av hvert respektive selskap. Rent konkret gikk forslaget ut på at man ga beskjed om hvilken dag man skulle avslutte fangsten, og at datoen skulle bestemmes ut ifra hva slags forutsetninger disse selskapene hadde for å drive fangst i de ulike sesongene.¹⁰⁸ Et slikt forslag var sannsynligvis ment å virke som en sikring mot at enkelte selskaper skulle drive fangst utover det som var holdbart for å opprettholde balansen. Denne typen syn var gjennomgående for Bugges forslag, og vitner om at man ønsket best mulig oversikt over når det ble drevet fangst.

Samtidig fremmet også Finn Bugge forslag om hvordan man skulle handle dersom selskaper skulle havne i en situasjon der de satt igjen med usolgt olje. Det kommer tydelig fram at han gikk inn for fangststopp for de som eventuelt skulle havne i en slik situasjon;

Alle de selskaper som i år ikke har solgt sin olje, (Heri ikke iberegnet de selskaper som av en eller annen grunn har delvis usolgte laster) inngår på å ikke delta i nogen fangst for kommende sesong på betingelse av at den i dag usolgte olje først selges etter er en nærmere avtalt pris.¹⁰⁹

Med andre ord var et konkret virkemiddel at selskaper som av ulike grunner ikke fikk solgt oljen sin, skulle håndtere dette i form av stans i fangsten. Man kan anta at det var en naturlig konsekvens av overproduksjon at man ønsket å holde disse selskapene unna fangsten. Med lavere produksjon

¹⁰⁸ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0002, Diverse pakkesaker 1923-1932. Konsul Finn Bugges forslag fremlagt i møte 14.03.1931

¹⁰⁹ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0002, Diverse pakkesaker 1923-1932. Konsul Finn Bugges forslag fremlagt i møte 14.03.1931

ønsket man sannsynligvis å oppnå at produksjonen skulle stå i stil med etterspørselen, og i så måte kan man anta at dette var et ledd i en slik tankegang.

Foreningen fremmet også forslag om hvordan man skulle håndtere eventuell etterspørsel hos potensielle kjøpere. “Såfremt der efter underhandlinger med kjøperne blir spørsmål om yderligere produksjon for neste år, deltar kun de selskaper som i år har solgt sin olje i denne fangst”.¹¹⁰ Det interessante med dette punktet er hvordan man i praksis fremmet et forslag om at kun de som fikk solgt oljen skulle få lov til å fange videre, men da i form av kvoter. Det var altså et særdeles tydelig ønske om at eventuell fangst ikke skulle overskride et nivå som kunne føre til overproduksjon. Med et kvotesystem som ble fordelt blant selgende selskaper, kan det nesten se ut til at man i realiteten straffet selskaper som ikke fikk solgt med fangststopp, og belønnet de selgende med kvoter til ny fangst. Samtidig het det også at “Denne olje skal ikke selges til en pris der ligger under den pris som oppnåes for den idag usolgte olje.”¹¹¹ Dette tyder på at man hadde klare ønsker om et stabilt og bærekraftig prisnivå på hvaloljen.

Sagt med andre ord kan det argumenteres for at Bugges forslag i all hovedsak var et konkret eksempel på prissamarbeid, eller i det minste et ønske om et. At Unilever som eneste kjøper gjorde at de satt i en gunstig situasjon i forhold til hvalfangerne er hevet over enhver tvil, men en annen ting er at man fra hvalfangernes side ønsket å operere som en felles motpart. Dette prissamarbeidet har mange likhetstrekk med kartellvirksomhet. I korte trekk går det ut på at man gjør avtaler om fastsatte priser, samarbeid internt gjennom selvstendige selskaper som går sammen om satte retningslinjer, eller at man deler ulike markeder på de forskjellige selskapene.¹¹² Fordelene med et slikt system kan være mange, men fordrer også at de ulike aktørene i kartellet følger retningslinjene for samarbeidet. At Hvalfangerforeningen ønsket å operere som en sentralisert enhet har nok sammenheng med at man nok heller så det som fordelaktig å kunne kontrollere markedet, heller enn at enkelte andre skulle velge å gå egne veier, for så å kunne underby konkurrenter.

¹¹⁰ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0002, Diverse pakkesaker 1923-1932. Konsul Finn Bugges forslag fremlagt i møte 14.03.1931

¹¹¹ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0002, Diverse pakkesaker 1923-1932. Konsul Finn Bugges forslag fremlagt i møte 14.03.1931

¹¹² Munthe, Preben. (2018, 20. februar). Kartell. I Store norske leksikon. Hentet 18.03.2019 fra <https://snl.no/kartell>.

I en situasjon der fangststopp som regulering av markedet virket som eneste reelle løsning, kan det argumenteres for at behovet for prissamarbeid ble ytterligere styrket når selskapene uansett måtte håndtere Unilever, som på mange måter også var et kartell. Som “fettrusten” hadde de mulighet til å diktere store deler av markedet, og dersom de ikke ønsket å kjøpe, ville konsekvensene bli store.¹¹³ For å vise hvor viktig Unilever var for salget av råstoffer for hval, kan en ta utgangspunkt i opplysningene Tønnesen viser til i sitt verk. Her kommer det fram at Unilever i 1929-1930 leverte svært gode tall, og dermed trengte så mye hvalolje som mulig for å dekke etterspørselen.¹¹⁴ Derfor kjøpte de også olje til en pris som var gunstig for hvalfangerne, samtidig som de drev med klart overskudd. Et eksempel på hvor store mengder man snakker om, er tallene som viser at Unilever i 1929 solgte ca. 900 000 tonn spisefett bare til det europeiske markedet, noe som var hele 3,5 ganger større enn hele produksjonen fra områdene rundt Antarktis.¹¹⁵

Sist, men ikke minst, la Finn Bugge frem et kort, men konkret forslag om hvalfangstnæringen som helhet, der han forsøker å ta høyde for at det kan gå mot en sesong uten fangst i Sørishavet, og skriver blant annet:

Forutsatt at der for neste år ikke blir spørsmål om et behov utover det kvantum olje som idag er usolgt, blir samtlige selskaper enige om overhodet ikke å opta nogen fangst for neste år.¹¹⁶

I mars 1931 var det altså Hvalfangerforeningens klare anbefaling at man skulle holde flåtene i opplag for den neste sesongen. Forbeholdet skulle være at det ikke oppsto behov og etterspørsel utover det som lå usolgt, men man anså med andre ord ikke dette til å være spesielt sannsynlig. Punkt fire er på mange måter det som med tydelighet spikrer holdningene til interesseorganisasjonen, og også på mange måter næringens, syn på hvordan man skulle håndtere den kommende fangstsesongen. Såfremt det ikke skulle oppstå ekstraordinær etterspørsel hadde det for foreningens medlemmer liten hensikt å skulle starte en ny fangstsesong i Sørishavet og Antarktis.

¹¹³ Sandvik, P.T (2010): 391

¹¹⁴ Tønnesen, J. (1969): 342

¹¹⁵ Tønnesen, J. (1969): 342

¹¹⁶ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0002, Diverse pakkesaker 1923-1932. Konsul Finn Bugges forslag fremlagt i møte 14.03.1931

4.3 Gjennomføring og konsekvenser av fangstbegrensningen

Det store spørsmålet blir naturligvis om Hvalfangerforeningens strategi bar frukter. Med tanke på forslagene til Finn Bugge og andre, er det tydelig at Hvalfangerforeningen gjorde det de kunne for å samle medlemmene sine til å handle likt. Samtidig viser det seg at det til tider var langt fra enkelt å oppnå fullt samarbeid mellom de ulike medlemmene. Da den opprinnelige foreningen i 1929 ble oppløst og erstattet med den nye, ble det også lagt nye føringer for hvordan drift og daglig styre skulle foregå, og også håndteringen av olje ble drøftet. Det ble bestemt at man skulle opprette en komité med særskilt ansvar for hvalolje. Denne komitéens mål var blant annet å opprette en ny salgssring for hvalolje for den kommende sesongen, og “utarbeide forslag til organisasjonsplan for samsalg”.¹¹⁷ Styret skulle bestå av fire menn, og blant medlemmene satt blant annet Anders Jahre.

Én ting er forslagene som ble fremlagt i de ulike møtene, men en annen er hva som faktisk ble bestemt. Det nevnte møtet 14. mars gir innblikk i retningslinjene man ønsket at medlemmene skulle følge, når det kom til avgjørelsen om begrensning av fangsten.¹¹⁸ Avgjørelsen om innskrenkning av produksjonen for hvalolje ble i hovedsak basert på de ovennevnte forslagene til Finn Bugge. Man ble enige om at både fastsatte fangstdager, samt at kun selskapene som hadde solgt oljen sin skulle delta i fangsten.¹¹⁹ Likevel er det viktigste punktet blant forslagene til Finn Bugge det som omhandler om en fellesbestemmelse om at det ikke skulle drives fangst med mindre radikale endringer knyttet til etterspørselen av olje skulle finne sted.¹²⁰

I vedtaket som ble fattet kom de fram til at Bugges forslag for innskrenkning for sesongen 1931-1932 var det riktige å gå for, og forslaget ble enstemmig vedtatt.¹²¹ Forslaget skulle videresendes til en nedsatt komité hvis formål var å håndtere selve innskrenkningspolitikken. Samtidig tok Hvalfangerforeningen også hensyn til forslag fra T. Dannevig. Disse hadde mange likhetstrekk med forslagene fra Bugge, og la også til grunn at det var nødvendig med konkrete datoer og tidspunkt. Brevet er udatert og merket som “strengt konfidensielt”, men ble åpenbart sendt før møtet i mars.

¹¹⁷ VA, HF, ARS-A-1002, A6, L0006, forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 7

¹¹⁸ VA, HF, ARS-A-1002, A6, L0006, forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 67

¹¹⁹ VA, HF, ARS-A-1002, A6, L0006, forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 67

¹²⁰ VA, HF, ARS-A-1002, A6, L0006, forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 67

¹²¹ VA, HF, ARS-A-1002, A6, L0006, forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 67

I brevet fra Dannevig til Bugge sier han at premissene for hans forslag var at det skulle være enighet om datoer for når fangsten eventuelt skulle avsluttes, og at selskaper som sto med usolgt olje skulle forplikte seg til å trekke seg fra en eventuell videre fangst.¹²²

I brevet foreslo Dannevig også at det ikke skulle selges eller tilbys olje før de usolgte lagrene var solgt, og prisen på usolgt olje skulle ikke under noen omstendigheter selges til lavere enn en fastsatt pris basert på et vekslingsforhold mellom norsk og britisk valuta.¹²³ I tillegg til dette la han også vekt på at salg av olje skulle skje som følge av forhåndssalg, og man skulle derfor ikke sende ut nye ekspedisjoner før eventuell annen beholdning var blitt solgt. Dette skulle gjelde i tillegg til bestemmelsene om at selskapene innad skulle lage avtaler om hvem som skulle sende ut ekspedisjoner, basert på de behovene eventuelle kjøpere måtte ha.¹²⁴

Grunnlaget for vedtaket til Hvalfangerforeningen omkring innskrenkning av produksjon og dermed fangststopp, er med andre ord tett knyttet opp mot at man også innad i foreningen anså regulering av næringen fram til man hadde fått solgt lagrene sine som den beste løsningen. Dette gjenspeiles også i det nevnte møtet 14. mars. Dannevigs forslag skulle også oversendes til medlemmene, og skulle i likhet med de andre avgjørelsene anses som strengt konfidensielt.¹²⁵ Som siste punkt ble det også besluttet at vedtaket foreningen hadde fattet i et møte 19. desember 1930, som gikk ut på å ikke oppta forhandlinger om salg av olje, ikke ville bli videreført. I klartekst var altså dette møtet selve tidspunktet man hadde et offisielt vedtak på plass, og beslutningen om å bruke Bugges forslag som grunnlag vitner om at man hadde klart for seg en plan om å gjøre produksjonsbegrensning til det reelle virkemiddelet for å holde næringen i live.

Samtidig er et svært viktig premiss for forståelsen av hvorfor man gikk inn for å stanse fangst, at man forstår at dette var en mekanisme for markedsregulering. Derfor var det også nødvendig alle aktører la seg på samme linje for å skape balanse. Også i møtene før Hvalfangerforeningen fattet

¹²² VA, HF, ARS-A-1002, EA11, L0011, diverse pakkesaker 1923 - 1932, brev fra T. Dannevig til Finn Bugge. Udatert

¹²³ VA, HF, ARS-A-1002, EA11, L0011, diverse pakkesaker 1923 - 1932, brev fra T. Dannevig til Finn Bugge. Udatert.

¹²⁴ VA, HF, ARS-A-1002, EA11, L0011, diverse pakkesaker 1923 - 1932, brev fra T. Dannevig til Finn Bugge. Udatert.

¹²⁵ VA, HF, ARS-A-1002, A6, L0006, forhandlingsprotokoll 1929 - 1939: 67

et endelig vedtak i mars 1931, hadde de drøftet muligheten for innskrenking av produksjonen. I et møte som ble avholdt 19. desember 1930 hadde temaet vært oppe til diskusjon, og på dette møtet var alle av Hvalfangerforeningens medlemmer som drev fangst på det såkalte Sydhavsfeltet representert. Formålet med møtet var å finne ut om man skulle gå inn for et opplag av flåtene, men i møteprotokollen kommer det også fram at Salvesen manglet, som den eneste av de store aktørene på feltet.¹²⁶ Dette er naturligvis verdt å merke seg, for da Salvesen, som representant for Unilever, uteble fra et møte som tok for seg en situasjon der salg til Unilever var et sentralt premiss, kan det vitne om at det var mulig å forutse at han kom til å drive fangst selv, og hvor hans primære lojalitet lå.

I referatet kom det likevel også fram at Salvesen i et skriv datert 8. desember 1930 uttrykte støtte til forslaget om innskrenking, men også at “han foretrekker å stå fritt for sine egne ekspedisjoner.”¹²⁷ Salvesen, som var en viktig aktør i Sydhavsfangsten kunne være et problem for de andre selskapene når man visste at han muligens kunne komme til å drive fangst selv om de andre lot være. Denne frykten var også velbegrunnet, da Salvesen faktisk endte opp med å drive fangst på Sydhavsfeltet etter at Hvalfangerforeningen besluttet å innskrenke produksjonen. En slik avgjørelse førte naturligvis til reaksjoner fra de selskapene som hadde lagt seg på en annen linje, og spesielt fordi man hadde inntrykk av at Salvesen hadde tenkt å støtte de norske hvalfangerne. Et eksempel er et brev datert 4. februar 1931 til Bugge, Torger Moe og Winge Sørensen fra Hvalfangerforeningen, der de viser til et telegram Anders Jahre mottok fra Salvesen. En gruppe medlemmer av foreningen hadde fått vite at Salvesen hadde vært i kontakt med Jahre. Inntrykket var at Salvesen ikke hadde konkrete intensjoner, men samtidig hadde Jahre inntrykk av at han kunne være interessert i et samarbeid knyttet til fellessalg for den kommende sesongen i 1931/32.¹²⁸

4.4 Pressedekning og illojale hvalfangere

Denne samarbeidsviljen syntes dog ikke å arte seg i spesielt fruktbare former, for Salvesen endte som nevnt opp med å drive fangst med sitt The Southern Whaling & Sealing Company samtidig

¹²⁶ VA, HF, ARS-A-1002, A6, L0006, forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 57

¹²⁷ VA, HF, ARS-A-1002, A6, L0006, forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 57

¹²⁸ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011 diverse pakkesaker 1923 - 1932, brev fra Hvalfangerforeningen til Bugge, Torger Moe og Winge Sørensen, 04.02.1931.

som de aller fleste norske selskaper hadde flåtene i opplag. For Hvalfangerforeningens medlemmer må dette ha blitt sett på som svært illojalt, til tross for at Salvesen tilsynelatende aldri sa rett ut at han ville føye seg inn i rekken av fangere som ville stå over den kommende sesongen. Det er derfor et svært interessant å se at han likevel ikke er den eneste som får kritikk for måten han håndterer bestemmelsene til Hvalfangerforeningen. På forsiden av *Dagbladet* den 12.06.1931 kunne en blant annet lese at “Unilever planlegger rovdrift til neste år” og at “fangsten utvides ved hjelp av illojale nordmenns hjelp”.¹²⁹

I artikkelen forklarer *Dagbladet* at “to kjente hvalselskaper” dolket de norske hvalskytterne i ryggen. Skytterforeningen, som organiserte hvalskytterne, hadde enstemmig gått inn for boikott av kokeriene til The Southern Whaling & Sealing company. I artikkelen blir det vist til et brev fra Lars Christensens og Johan Rasmussens selskaper, der de henvendte seg til Skytterforeningen med beskjed om at når “det fremholdes at den situasjon man nu er oppe i med overproduksjon av hvalolje og derav følgende opplegging av flåten skyldes Unilevers fangstoperasjoner, så er dette feilaktig”.¹³⁰ Dette er i seg selv interessant, for Lars Christensen satt blant annet som disponent for selskapet Bryde & Dahls og Thor Dahls Hvalfangerselskap.¹³¹ Han var en av de virkelig store aktørene innen norsk, pelagisk hvalfangst, og hadde blant annet kommet med beskjed om at de norske flåtene kom til å ligge i opplag. Rasmussen på sin side, sto bak selskapet A/S Rosshavet, og også dette selskapet var stort i hvalfangstsammenheng.

I meldingen til Skytterforeningen påpekte de at Unilever gjennom The Southern Whaling & Sealing company, helt siden 1922 hadde hatt ekspedisjoner i drift, og at de ikke på noe tidspunkt rent offisielt lovet å ikke sende ut disse.¹³² Her vises det også at Christensen langt på vei ikke ønsket å følge den Skytterforeningens henstilling om å boikotte Unilever, og i meldingen skrev han og Rasmussen at de “mener videre at man intet vil opnå ved aksjonen og intet gagne, mens det nok kan tenkes å skade i forholdet til vår tids største kunde (...)”.¹³³ Skrivet viser med tydelighet at Christensen på ingen måte sto samlet med resten av de norske hvalfangerne, men derimot flagget

¹²⁹ *Dagbladet* (12.06.1931). Unilever planlegger rovdrift til neste år.

¹³⁰ *Dagbladet* (12.06.1931). Unilever planlegger rovdrift til neste år.

¹³¹ Ringstad, J. Lars Christensen (1884-1965). Hentet fra <http://hvalfangstarkiver.no/lars-christensen-1884-1965/>

¹³² *Dagbladet* (12.06.1931). Unilever planlegger rovdrift til neste år.

¹³³ *Dagbladet* (12.06.1931). Unilever planlegger rovdrift til neste år.

støtte til Unilever. Om dette var riktig eller galt er naturligvis opp til den enkelte å avgjøre, men sikkert er det at en slik holdning kunne tolkes som et mulig illojalt grep av en som på mange måter skulle ha stått på samme side som de norske hvalfangerne. Samtidig er det viktig å påpeke at Christensen ikke var den eneste som hadde forhandlet med Unilever om ulike avtaler.

Dagbladet sto åpenbart på samme side som skytterne, og fremholdt at de aldri hadde hevdet at det var Unilever som sto bak overproduksjon og dermed etter hvert også innskrenkning av fangsten. I brevet til skytterne skrev også Christensen og Rasmussen at The Southern Whaling & Sealing Company ikke hadde planer om å benytte mer enn to ekspedisjoner, til tross for at de tidligere hadde brukt tre.¹³⁴ *Dagbladet* hevdet i sin artikkel at dette var en bevisst måte å føre Skytterforeningen bak lyset, fordi de hevdet at man forsøkte å flytte fokus bort fra at det faktisk skulle sendes ut ekspedisjoner. Årsaken til at Unilever skulle gå fra tre til to, var at derimot at deres selskaper drev en landstasjon med underskudd, og denne skulle dermed ikke driftes uansett. Videre påpekte *Dagbladet* at hver av de to flytende kokeriene The Southern Whaling & Sealing Company skulle benytte, denne gangen ville ha åtte hvalbåter til hjelp, heller enn de vanlige fem, noe som kunne være tegn på ren rovdrift.¹³⁵ Her lå også mye av den sentrale kritikken, fordi Unilever skal ha lovet de norske selskapene å kjøpe hele produksjonen deres ved et senere tidspunkt, etter nordmennenes lovnader om innstilling av fangsten. Å sende ut egne ekspedisjoner, som i tillegg ble støttet av nordmenn, ble derfor sett på som kritikkverdig.¹³⁶

Men Christensen og Rasmussen var ikke de eneste som hadde samtaler med Unilever om utleie av utstyr og hvalkokerier, noe som vitnet om en situasjon der man til tross for et konkret vedtak om innstilling av fangst, likevel manglet full lojalitet hos medlemmene. Til tross for hans mange verv for Hvalfangerforeningen, var også Anders Jahre involvert i kontroversielle avgjørelser knyttet til felles linjer for hvalfangsten i Sørishavet. I et brev til *Dagbladets* redaksjon, og som en respons på artikkelen fra fredagen uken før, skrev A. C. Olsen, som for øvrig var den norske representanten for The Southern Whaling & Sealing Company, at han hadde som intensjon å påpeke faktiske feil

¹³⁴ *Dagbladet* (12.06.1931). Unilever planlegger rovdrift til neste år.

¹³⁵ *Dagbladet* (12.06.1931). Unilever planlegger rovdrift til neste år.

¹³⁶ *Dagbladet* (12.06.1931). Unilever planlegger rovdrift til neste år.

fra Dagbladets side.¹³⁷ Han hevdet at noe av det viktigste for Unilever, eller Southern Whaling & Sealing Company, var at de kun ønsket å benytte oljefyrte hvalbåter, og dermed måtte leie inn andres oljefyrte skip for å erstatte kullskipene de uansett skulle legge opp.¹³⁸ Videre peker han i brevet på at Unilever faktisk hadde tilbud om å leie båter fra utenlandske selskaper, men at de heller foretrakk å leie fra norske aktører, for å i størst mulig grad hjelpe nordmennene.

En kan naturligvis diskutere om Unilever ønsket å fremstå som mest mulig sympatiske overfor de norske hvalfangerne. Det interessante ved utsagnet til Olsen er heller at det med tydelighet viser hvor splittet næringen var, og at det til tross for et enstemmig vedtak om innstilling av fangst, likevel virket å være langt fra et mål om at alle skulle følge de samme retningslinjene. Dette inntrykket forsterkes ytterligere av det siste avsnittet i Olsens brev, der han forsøker å flytte fokus vekk fra selskapene til Christensen og Rasmussen, gjennom å påpeke at det var kommet et tilbud til Southern Whaling & Sealing Company om å leie kokerier fra et annet norsk selskap.¹³⁹ I innlegget i *Dagbladet* nevnes det derimot ikke hvilket selskap dette er, eller hva slags avtaler det eventuelt var snakk om. I stedet ble det kun påpekt at tilbudet ble avslått. Én ting er at næringen fremsto splittet, men en annen er at pressen ser ut til å bli gjenstand for en arena der ulike aktører drev det som til tider ser ut som relativt dristige taktikker.

Problemene i hvalfangsten førte naturligvis til ringvirkninger i samfunnet, og ble derfor en svært interessant sak for pressen. Dette skapte igjen bekymringer for Hvalfangerforeningen, som ble nødt å håndtere lekkasjer og forsøke å vinne pressens gunst. Diskusjonene i *Dagbladet* var i så måte enda et eksempel på at ikke all kommunikasjon foregikk internt. Dette kommer fram i en annen korrespondanse fra Hvalfangerforeningens råd, signert Sigurd Risting. Risting var en kjent skikkelse innenfor hvalfangst, og jobbet blant annet for Hvalfangerforeningen som sekretær. I kopien av brevet kan en lese at;

Spørsmålet om begrensning av hvaloljeproduksjonen i 1931/32 er i den siste tid gjentagne ganger blitt behandlet av pressen. Hvalfangerforeningens råd ønsker i den anledning å henstille til pressen å behandle disse spørsmål med forsigtighet og helst undlate å berøre denne sak.¹⁴⁰

¹³⁷ *Dagbladet*. (15.06.1931). Unilevers Hvalfangst.

¹³⁸ *Dagbladet*. (15.06.1931). Unilevers Hvalfangst.

¹³⁹ *Dagbladet*. (15.06.1931). Unilevers Hvalfangst.

¹⁴⁰ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932. Brev fra Hvalfangerforeningens råd v. Sigurd Risting, ukjent dato.

Med andre ord var Hvalfangerforeningen enten misfornøyd med måten pressen hadde omtalt dem eller medlemmene på, eller så var de opptatt av å så langt det lot seg gjøre, begrense eventuell negativ omtale av næringen.

Årsakene til dette kan være mange, men det kan være grunnlag for å tro at en næring i en vanskelig situasjon sannsynligvis ikke ønsket at negativ omtale skulle gjøre større skade på et tidspunkt der man fremdeles forsøkte å finne ut hvordan man skulle agere.

Med tanke på at det var uenighet også blant involverte aktører, som fangstselskaper, ansatte og kjøpere, var sannsynligvis ikke en kritisk presse noe man ønsket i tillegg. Risting skrev blant annet i et brev at;

Det er innlysende at et så stort og viktig spørsmål ikke kan løses uten, at der vises godvilje fra de interesserte parter, og det er likeså klart, at der vil kunne opstå strids-spørsmål på grunn av kryssende interesser.¹⁴¹

Her kommer det relativt tydelig fram at Risting, på vegne av Hvalfangerforeningen, er tydelig på at man ønsket et relativt mildt presseklima. Han ba videre om at pressen “(...) viser så megen forståelse av den avholder sig fra å bringe frem rykter og personlige meninger.”¹⁴² Dette kan igjen tyde på at det var omtale av uønsket art, i alle fall sett fra Hvalfangerforeningens perspektiv. Risting signaliserte også direkte i brevet at Hvalfangerforeningen ønsket å bli underrettet i alle saker slik at de fikk kommentert disse sakene før de eventuelt havnet i avisene. Dette fordi man mente at “(...) pressen vil gjøre hvalfangsten en stor tjeneste i denne vanskelige tid om man lot hvalfangstens menn i ro arbeide med de foreliggende spørsmål (...)”.¹⁴³ Brevet avsluttes også med beskjed om at henvendelsen var blitt videresendt også til ledende aviser i Oslo, som tyder på at viljen til å påvirke pressen i stor skala absolutt var til stede.

Ristings brev til pressen vitner om at næringens mange aktører hadde store problemer med, eller eventuelt manglende vilje, til å innrette seg vedtaket til Hvalfangerforeningen, og negative presseoppslag ville naturligvis ikke bidra i positiv grad. Innlegget til Olsen blir derfor interessant når en

¹⁴¹ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932. Brev fra Hvalfangerforeningens råd v. Sigurd Risting, ukjent dato.

¹⁴² VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932. Brev fra Hvalfangerforeningens råd v. Sigurd Risting, ukjent dato.

¹⁴³ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932. Brev fra Hvalfangerforeningens råd v. Sigurd Risting, ukjent dato.

ser på hvilket selskap han faktisk referer til. Det ble nevnt at også Anders Jahre var involvert i kontroverser knyttet til Unilever, og i et brev fra Jahre til Hvalfangerforeningen kommer det fram at det var han som hadde tilbudt Unilever å leie *Kosmos II* for sine ekspedisjoner.¹⁴⁴ I brevet refererte han til en konferanse med nettopp Olsen, som han også påpekte var en stor aksjonær i datterselskapet til Kosmos, Kosmos II, der han forklarte at han hadde luftet forslaget om å leie skipet.¹⁴⁵ Dette virker i seg selv som svært kontroversielt, all den tid nettopp Unilever var en svært stor del av problemet hvalfangerne var innblandet i. Jahre var likevel påpasselig med å understreke at dette potensielle utleiet kun ville være interessant “i tilfælde selskapet kom til at sende ut sin flaute ihöst”.¹⁴⁶

Jahre var altså svært opptatt av å presisere at dette, ifølge ham, kun var et løst forslag basert på eventualiteter. Hvalfangerforeningen hadde riktignok mottatt signaler på at Unilever ville sende ut ekspedisjoner, først og fremst basert på at ingen av de Unilever-eide selskapene hadde sagt ja til innstillingen av fangsten. I så måte er det grunnlag for å hevde at Jahres forslag hadde rot i at han vurderte mulighetene for å få leid ut kokeriene sine til disse ekspedisjonene som relativt store. Anders Jahres primære ønske som eier av store hvalfangerselskaper var naturligvis å tjene penger, og når fangst og bearbeiding av hval ikke lot seg gjøre, er det nærliggende å tenke at et utleie som nest beste alternativ ville være å foretrekke. At dette forslaget tilsynelatende ble luftet i fortrolighet med Olsen, og absolutt ikke nevnt for Hvalfangerforeningen før nyheten ble offentliggjort i *Dagbladet*, tyder også på at Jahre ikke hadde noen intensjon om å informere Hvalfangerforeningen før det var høyst nødvendig.

Et slikt syn fordrer at man først og fremst ser på Jahre som forretningsmann, og at profitt var hans primære formål bør være hevet over enhver tvil. Når Olsen likevel flyttet fokus over på selskapet, så Jahre seg sannsynligvis nødt til å komme ryktene i forkjøpet, heller enn å eventuelt bli sett på som sterkt illojal. At det må ha blitt oppfattet som et lite populært trekk, må likevel vurderes som

¹⁴⁴ VA, HF, ARS-A-1002, Da 32, L0032, korrespondanse 1931 I-Q. Brev fra Anders Jahre til Hvalfangerforeningen. Datert 16. juni 1931.

¹⁴⁵ VA, HF, ARS-A-1002, Da 32, L0032, korrespondanse 1931 I-Q. Brev fra Anders Jahre til Hvalfangerforeningen. Datert 16. juni 1931.

¹⁴⁶ VA, HF, ARS-A-1002, Da 32, L0032, korrespondanse 1931 I-Q. Brev fra Anders Jahre til Hvalfangerforeningen. Datert 16. juni 1931.

sannsynlig, all den tid Jahre var prominent medlem i Hvalfangerforeningen. I brevet forsøker han også etter beste evne å begrunne sitt valg, et trekk som må sies å være forståelig. Han hevdet at årsaken til at han luftet forslaget om utleie, var at Kosmos II kunne laste like mye som alle Unilevers kokerier kunne til sammen, og at det ville være langt billigere å produsere hvalolje med dette kokeriet, kontra Unilevers egne kokerier.¹⁴⁷

Jahre forklarer også gjentatte ganger at det hele var en løs idé, uten noen konkret avtale, og at han ikke har hørt noe fra Olsen siden de snakket sammen om det eventuelle utleiet. Store deler av brevet er viet til Jahres presisering om at det ikke forelå noe konkret forslag, men at han først og fremst var ute etter å se hva slags muligheter som fantes.¹⁴⁸ Det fremstår altså svært viktig for Jahre at han ikke fremstår illojal overfor Hvalfangerforeningen, og han legger tydelig vekt på at hans intensjon var å varsle foreningen dersom noe konkret skulle materialisere seg. I brevet skriver han nemlig at

Hvis Southern Whaling & Sealing Co. hadde være interessert, var det min hensikt straks at forelægge saken for Hvalfangerforeningen, idet jeg nödvendigvis a.h.t. beslutningen paa mötet i Sydhavsgruppen den 21. mars iaar maatte ha mine kollegers samtykke til en slik disposition.¹⁴⁹

Understrekingen av ordene “straks” og “nödvendigvis” var gjort fordi Jahre etter beste evne gjorde det han kunne for å rette opp inntrykket om at hadde forsøkt å føre de andre medlemmene bak lyset, og at han nok en gang la vekt på at hele avtalen var basert på eventualiteter. I møtet 21. mars diskuterte medlemmene av Sydhavsgruppen beskjeden fra Unilever om at de ikke trengte hvalolje fra nordmennene den kommende sesongen.¹⁵⁰ Her bestemte disponentene seg for at de ville anbefale sine respektive styrer i de ulike selskapene om å ikke sende ut ekspedisjoner på bakgrunn av beslutningen foreningen hadde tatt.¹⁵¹ Det eneste premisset for en eventuell endring i dette forslaget, var dersom kjøperne, altså Unilever, skulle endre mening og oljen dermed kunne selges til en pris som var akseptabel for hvalfangerne.¹⁵² Dette forslaget ble enstemmig vedtatt, og Jahre var

¹⁴⁷ VA, HF, ARS-A-1002, Da 32, L0032, korrespondanse 1931 I-Q. Brev fra Anders Jahre til Hvalfangerforeningen. Datert 16. juni 1931.

¹⁴⁸ VA, HF, ARS-A-1002, Da 32, L0032, korrespondanse 1931 I-Q. Brev fra Anders Jahre til Hvalfangerforeningen. Datert 16. juni 1931.

¹⁴⁹ VA, HF, ARS-A-1002, Da 32, L0032, korrespondanse 1931 I-Q. Brev fra Anders Jahre til Hvalfangerforeningen. Datert 16. juni 1931.

¹⁵⁰ VA, HF, ARS-A-1002, A 6, L0006 forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 69

¹⁵¹ VA, HF, ARS-A-1002, A 6, L0006 forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 69

¹⁵² VA, HF, ARS-A-1002, A 6, L0006 forhandlingsprotokoll 1929 – 1939: 69

selvfølgelig en av deltakerne på møtet. Selv om bestemmelsen ikke direkte sier noe om at man ikke skulle kunne leie ut utstyr eller skip, er det naturlig å anta at et slikt leieforhold likevel ville bli sett på som kritikkverdig. Om Jahre ikke selv ville fange med Kosmos, ville det å leie ut skip slik at kjøperne kunne fange selv, sannsynligvis ha nøyaktig samme effekt som om han skulle drevet fangst selv. Et annet perspektiv å ta med i betraktningen er også Skytterforeningens vedtak om boikott, som også ville ha blitt vanskelig å støtte dersom man skulle leie ut kokeriene.

Med andre ord er det tydelig at Hvalfangerforeningens vedtak manglet gjennomslagskraft, når selv medlemmer med styreverv, som tilfellet var med Anders Jahre, så etter profittmuligheter ved å bryte med foreningens vedtatte retningslinjer. I brevet virket han også klar over komplikasjonene avsløringen i *Dagbladet* kunne medføre, og han var åpenbart kritisk til måten Olsen hadde fått ham innblandet i den delikate saken, fordi han mente saken ble fremstilt på feil måte. Dette perspektivet gir mening, for utenforstående må sannsynligvis ha tolket innlegget fra Olsen i *Dagbladet* som at et faktisk tilbud lå på bordet. Jahre var derimot svært påpasselig med å benekte dette, og stilte seg kritisk til måten Olsen ikke bare hadde formulert seg, men også hvordan Olsen skal ha støttet opp under kritikken Jahre mottok av direktør Winge Sørensen i kjølvannet av saken.¹⁵³ Kritikken fra Olsen synes likevel ikke å virke direkte, men Jahre tolket altså innlegget hans i *Dagbladet* som en noe mer utspekulert, indirekte måte å angripe ham på.

Det fremstår åpenbart at saken for Anders Jahre var belastende, og han påpekte at han var klar til å gi “supplerende opplysninger” ved neste medlemsmøte i Hvalfangerforeningen.¹⁵⁴ Han var også tydelig på at han ikke ønsket å bli sett på som “daarlig kollega”, og at han derfor stilte plassen sin som tillitsmann til disposisjon dersom det skulle vise seg at flere var enig i kritikken av ham.¹⁵⁵ Det ser ikke ut til at det blir noe møte knyttet til saken om utleie av Kosmos II, men både sakene i avisen og brevet fra Jahre er tydelige tegn på at samarbeidet ikke nødvendigvis hadde et sterkt

¹⁵³ VA, HF, ARS-A-1002, Da 32, L0032, korrespondanse 1931 I-Q. Brev fra Anders Jahre til Hvalfangerforeningen. Datert 16. juni 1931.

¹⁵⁴ VA, HF, ARS-A-1002, Da 32, L0032, korrespondanse 1931 I-Q. Brev fra Anders Jahre til Hvalfangerforeningen. Datert 16. juni 1931.

¹⁵⁵ VA, HF, ARS-A-1002, Da 32, L0032, korrespondanse 1931 I-Q. Brev fra Anders Jahre til Hvalfangerforeningen. Datert 16. juni 1931.

fundament. Dette inntrykket forsterkes ytterligere når en ser på nevnte Lars Christensens innblanding i saken. 7. mars 1931, altså før Hvalfangerforeningen fattet vedtak om fangststopp, sendte de også ut et brev til Lars Christensen, som befant seg i London, med beskjed om at medlemmene i Hvalfangerforeningen enn så lenge ikke ville gå inn for stopp i fangsten.¹⁵⁶ I brevet ber de Christensen om å kontakte Unilever og forklare hvordan situasjonen så ut for de norske hvalfangerne, men også å forsøke å finne en løsning som ville begrense problemene i størst mulig grad.¹⁵⁷ Christensen ble altså sett på som en mann med innflytelse hos Unilever, og en potensiell mulighet for en avtale med dem.

I Christensens svar fra 20. mars forklarte han at han mottok brevet fra Hvalfangerforeningen 10. mars, og at han straks kalte inn til en konferanse med Unilever etter å ha hørt med advokatene om kontraktene med Unilever ville være gyldige selv om fangsten skulle bli større enn antatt.¹⁵⁸ Svaret han fikk var derimot ikke hva Hvalfangerforeningen må ha ønsket å høre, da Unilever bestemt mente at mengden produsert olje var rene kontraktsbrudd, og at de kunne komme til å gå rettens vei for å få en klargjøring dersom de ikke kunne komme til en vennskapelig ordning.¹⁵⁹ Unilevers klare beskjed var at de ikke under noen omstendigheter ønsker å kjøpe olje produsert i sesongen 1931/32, og at oljen som per 12. mars 1931 sto usolgt heller ikke var av interesse.

Christensen hevder i brevet likevel at det kunne være muligheter for at Unilever ville være “villige til å gi de selskaper der var villige til å avbryte fangsten, preferansen for salg av 2.000.000 fat olje når de kom i markedet”, og at han hadde forsøkt å få den usolgte oljen med som en del av denne preferansen.¹⁶⁰ Dessuten fremmet han også forslag om at ekspedisjonene til The Southern Whaling & Sealing Company skulle holdes i opplag, dersom også den norske gjorde det, men også dette ble avslått av Unilever. Christensens forhandlinger med Unilever førte altså ikke frem til noen

¹⁵⁶ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, brev fra Hvalfangerforeningen til Konsul Lars Christensen. 7. mars 1931.

¹⁵⁷ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, brev fra Hvalfangerforeningen til Konsul Lars Christensen. 7. mars 1931.

¹⁵⁸ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, Avskrift av skrivelse fra Konsul Lars Christensen til Hvalfangerforeningen. 20. mars 1931.

¹⁵⁹ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, Avskrift av skrivelse fra Konsul Lars Christensen til Hvalfangerforeningen. 20. mars 1931.

¹⁶⁰ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, Avskrift av skrivelse fra Konsul Lars Christensen til Hvalfangerforeningen. 20. mars 1931.

reelle løsninger, men brevet er likevel interessant som et innblikk i forhandlingene som pågikk, og det kommer fram at Unilever etter hvert gjorde det klart at nye forhandlinger deretter må skje gjennom de enkelte selskapene, heller enn gjennom foreningen.¹⁶¹ Dette kan igjen være et argument for at strategien om kartell fikk motsatt virkning enn ønsket for Hvalfangerforeningen, fordi Unilevers posisjon gjorde dem sårbare. Det ser ut til at dette er blant de primære årsakene til at foreningen ble splittet og at ulike medlemmer tok individuelle valg.

Brevet er også interessant fordi det viser hvilken posisjon Christensen hadde i spillet som foregikk mellom hvalfangerne og Unilever. Han var utpekt som mannen som skulle lede forhandlingene, og må derfor ha vært sett på som Hvalfangerforeningens sikreste kort i håp om en avtale for den usolgte oljen. Innlegget i Dagbladet 12. juni 1931 står derfor i sterk kontrast til hvordan Christensen så ut til å opptre i forhandlingene noen måneder tidligere. At han skulle være interessert i leie ut sine kokerier til Unilever vitner om Hvalfangerforeningens problemer med å holde sine interesser på samme linje. Christensens handlinger ble også ettertrykkelig kritisert, blant annet i en avisartikkel fra *Buskerud og Vestfold* 10. juni 1931.

Under overskriften “Lars Christensens fedrelandssind” ble Christensens avgjørelse om å leie ut hvalbåter fra selskapene A/S Odd, Bryde & Dahls Hvalfangerselskap A/S og A/S Thor Dahl sterkt kritisert.¹⁶² Det ble blant annet poengtert at han som “hvalgeneral” i Norge ikke bare brakte beskjeden om at den norske flåten skulle i opplag, men også at Unilever ikke skulle fange selv.¹⁶³ At han derfor skulle leie ut egne kokerier ble derfor slått stort opp, og det var åpenbart at Christensen ble sett på som svært illojal når han ville bidra til Unilevers ekspedisjoner. Her nevnes også de norske hvalskytternes boikott, og det ble påpekt at Christensen ikke fikk med seg noen skyttere, som igjen kan bidra til å forklare brevet han og Rasmussen sendte til Skytterforeningen. Også i Arbeiderbladet samme dag ble det rettet kraftig skyts mot ham, der det blant annet under over-

¹⁶¹ VA, HF, ARS-A-1002, Ea 11, L0011, diverse pakkesaker 1923-1932, Avskrift av skrivelse fra Konsul Lars Christensen til Hvalfangerforeningen. 20. mars 1931.

¹⁶² *Buskerud og Vestfold* (10.06.1931). Lars Christensens fedrelandssind.

¹⁶³ *Buskerud og Vestfold* (10.06.1931). Lars Christensens fedrelandssind.

skriften “Kaos” poengteres at “det er penger å tjene. Og da er det ikke lenger så nøie med solidariteten eller nasjonale hensyn”.¹⁶⁴ I artikkelen portretteres Christensen som selve symbolet på kapitalistisk tankegods, i en svært syrlig tekst om hvordan han sviktet sine landsmenn.

4.5 Konklusjon

En kan spørre seg hvorfor Christensen gjorde som han gjorde. Sannsynligvis var det hensyn til profitt som ble viktigst også for ham. Man kan anta at han tidlig kan ha sett at forhandlingene med Unilever ikke så ut til å føre til noe konkret, og at han derfor mente det ville være mer hensiktsmessig å heller inngå egne avtaler for å redde seg selv. I et enda mer kynisk perspektiv kan det også være mulig at han ikke gjorde sitt ytterste for å tale foreningens sak i forhandlingene med Unilever, men heller brukte disse til å sikre sin egen posisjon. Slike syn støttes opp av inntrykket om at Hvalfangerforeningen fremsto splittet. Det kan også bidra til å forklare hvorfor det til stadighet virket som foreningens medlemmer undergravde sine egne retningslinjer. Profitthensynet ble gjerne viktigere enn solidariteten til resten av medlemmene. Om man vektlegger dette synes virker det sannsynlig at Christensen var nok et eksempel på en aktør som sviktet Hvalfangerforeningens prissamarbeid.

Det er med andre ord klart ut i fra dokumentene og avisutklippene som foreligger at Hvalfangerforeningens klare ønske var å innføre et prissamarbeid og en stopp i all fangst rundt Antarktis som et mottrekk mot fallende pris på hvalolje. Da forhandlingene med Unilever ikke førte fram, virket det som om avtalen om at man skulle prioritere norsk hvalolje ved eventuelt senere salg var det beste man kunne få til, og at en stopp i fangsten var det eneste reelle alternativet for å demme opp for problematikken knyttet til usolgt olje. Samtidig er det åpenbart at man til tross for enstemmig vedtak i Hvalfangerforeningen om å stanse fangsten i Sørishavet, ikke hadde tilstrekkelig gjennomslagskraft innad i markedet og blant egne medlemmer til at denne i realiteten fikk ønskelig effekt. Ved prissamarbeid er et av de mest sentrale premissene at man evner å samle alle de involverte aktørene, men til tross for vedtakene var mange av medlemmenes handlinger i løpet av 1931 eksempler på noe i nærheten av dobbeltspill, og tydet på at enkelte nok hadde som hensikt å redde seg og sine selskaper før man eventuelt skulle tenke solidarisk.

¹⁶⁴ *Arbeiderbladet* (10.06.1931). Kaos.

At dette var problematisk vil være hevet over enhver tvil, og vitner om at Hvalfangerforeningen, som symbol på den norske hvalfangstnæringen, ikke sto sterkt nok til at deres forsøk på prissamarbeid var en suksess. Det skal likevel sies at grepet med å innstille fangsten heller ikke kan karakteriseres som fullstendig mislykket, da formålet med å innføre fangststopp i et større perspektiv jo var å komme seg gjennom en svært krevende periode. I så måte handlet det for de fleste selskaper som drev med hvalfangst i Sørishavet først og fremst om å begrense tap så langt det lot seg gjøre, og i verste fall unngå konkurs.

Når en vet at selskaper som blant annet Kosmos ikke gikk konkurs under depresjonen og fangststoppen, kan det selvfølgelig skyldes flere ting, men at man gjorde konkrete forsøk på å redde sin egen næring har spilt inn. Derimot viser historien at ikke alle klarte seg i løpet av de vanskelige årene på 30-tallet. Selskaper som blant annet A/S Congo og A/S Mexico gikk konkurs da de til tross for at Hvalfangerforeningen hadde besluttet at man ikke skulle selge olje før man hadde noen avtale med Unilever, solgte fordi de var i en så prekær situasjon at dette var eneste mulighet. Når snittprisen på oljen likevel ble for lav, gikk de konkurs.¹⁶⁵ Dette er i seg selv nok et eksempel på hvor vanskelig det kunne være å få til et effektivt prissamarbeid, når situasjonen i enkelte tilfeller var av en slik alvorlighetsgrad at enkelte selskaper så seg nødt til å bryte med bestemmelsene i sin egen forening fordi desperate handlinger var siste mulighet.

¹⁶⁵ Tønnesen, J (1969): 393

5.0 Avslutning

Gjennom undersøkelser av Hvalfangerforeningens styreprotokoller og korrespondanse, får man en bredere forståelse av norsk hvalfangsts historie, og spesielt en periode der næringen fikk oppleve fremveksten av pelagisk fangst og konsekvensene av denne. Ny teknologi, nye metoder og nye regler har bidratt til at norske hvalfangere for alltid vil ha en særstilling når det kommer til hvalen som naturressurs. Litteraturen og kildematerialet som er blitt benyttet, er satt i en bredere sammenheng for å skape en økt forståelse av hvordan hvalfangerne i Sørishavet håndterte voldsom fremgang og deretter store problemer knyttet til usolgt olje og flåter i opplag. Målet med oppgaven har vært å avdekke hvordan de norske hvalfangerne som drev fangst i Sørishavet gikk inn for prissamarbeid og innskrenkning i fangsten. Oppgaven har tatt sikte på å se på hvordan næringen håndterte press fra Unilever, og geopolitiske hendelser, både samlet og splittet. Problemstillinger som er belyst er den pelagiske fangsts konsekvenser for den internasjonale hvalfangsten, hvordan kampen mellom konsesjonister og pelagikere endret mønstrene for fangst i Sørishavet, og hvordan prosessen som førte til stopp i fangsten foregikk.

Det er også sett på aspekter ved hvalen som naturressurs, og hvordan pelagisk fangst ble en belastning for hvalbestanden i området rundt Antarktis. Oppgaven ment å belyse hvordan den norske hvalfangsten har utviklet seg, gjennom enkelte skildringer av den historiske fangsten, og fram til pelagisk fangst blir en effektiv måte å fange på. Konsekvensene av denne fangsten, ikke minst på det økonomiske plan, er blitt belyst og satt i sammenheng med A/S Kosmos og selskapets grunnlegger Anders Jahre, som en representant for pelagikerne. Informasjonen som avdekkes gjennom Hvalfangerforeningens styreprotokoller, brev og meldinger gir innsyn i handlingsmønstre for en viktig næring for norsk økonomi, og korrespondansen bidrar også til å belyse hvordan en rekke ulike aktører, deriblant Unilever, samhandlet på 1930-tallet.

Med et slikt bakteppe er det naturligvis svært mange veier en slik oppgave kunne tatt, og det er åpenbart en rekke vinklinger og temaer som kunne vært interessante å undersøke å videre. Oppgavens primære fokus har vært rettet mot å vise hvordan de norske hvalfangernes situasjon når verdensmarkedene kollapset og de ikke fikk solgt hvalolje, artet seg, og hvordan disse agerte for å håndtere den. Ved å fokusere på Hvalfangerforeningens medlemmer, har man sett på de aktørene

som har hatt størst innflytelse for både landstasjonsbasert og pelagisk fangst, og hvordan både enigheter og uenigheter har artet seg for de ulike. Undersøkelsene av de ulike kildene har avdekket en presset næring, som gjennom Hvalfangerforeningen arbeidet aktivt med å innføre prissamarbeid, men som til stadighet møtte motstand. Denne motstanden artet seg i form av handlinger fra ulike aktører som har vært å betrakte som illojale blant andre hvalfangere, og som gjorde Hvalfangerforeningens beslutning om prissamarbeid betydelig svekket. Det er åpenbart gjennom undersøkelsene at perioden som fører til opplaget av hvalfangstflåtene er preget av opportunisme og at profittensyn ble viktigere enn en samlet næring og langsiktighet for både selgere og kjøpere.

I den grad det var dette som styrte retningen for Hvalfangerforeningens beslutninger er det vanskelig å argumentere for annet enn at de som forsøkte å stå samlet ble skadelidende. Unilever kom styrket ut av forhandlingene med hvalfangerne, og ble på mange måter vinnerne i det som ble en dragkamp mellom to parter som sto langt fra hverandre. På samme måte er det vanskelig å komme utenom at det var aktørene som enten brøt med linjen Hvalfangerforeningen la seg på, eller som aldri var med på den i første omgang, som styrket sin posisjon i størst grad. Avgjørelsen om å stanse fangsten av hvalen i sesongen 1931/32 viser med tydelighet at spillet som foregikk var et uttrykk for en splittet næring. Korrespondansen mellom de ulike partene, samt situasjonene med utenlandske kjøpere og selskaper, viser også med tydelighet hvordan norsk hvalfangst kan plasseres i et større verdensbilde. Der en del av de større norske selskapene klarte seg gjennom en krevende periode, var det ikke uten at det kostet. Samtidig er det hvalen som har lidd de største tapene. Den har måttet ta konsekvensene av ekspansjon inn i områder langt fra våre egne geografiske grenser, og det er nærliggende å anta at fangststoppen kan ha vært uvurderlig for hvalbestandene i Sørishavet. For der det er penger å tjene, vil noen ofte bli skadelidende.

Appendiks.

Primærkilder

- Vestfoldarkivet. Hvalfangerforeningen, ARS-A-1002.
- Vestfoldarkivet. Kosmos A/S, ARS-A-1052.
- Styreprotokollen som dokumentarv - Hvalfangstarkiver.no. Hentet 16. okt. fra <http://hvalfangstarkiver.no/styreprotokollen-som-dokumentarv/>

I tillegg er følgende aviser og artikler benyttet:

- *Arbeiderbladet* (10.06.1931). «Kaos».
- *Buskerud og Vestfold* (10.06.1931). «Lars Christensens fedrelandssind».
- *Dagbladet* (12.06.1931). «Unilever planlegger rovdrift til neste år».
- *Dagbladet* (15.06.1931). «Unilevers Hvalfangst»

Litteratur

- Dorsey, K. (2013). *Whales & nations : environmental diplomacy on the high seas*. Seattle: University of Washington Press.
- Johnsen, A. O (1959). *Den Moderne hvalfangsts historie. Opprinnelse og utvikling*. Første bind. Oslo: H. Aschehoug og co. (W. Nygaard)
- Munthe, Preben. (2018, 20. februar). Kartell. I Store norske leksikon. Hentet 18. mars 2019 fra <https://snl.no/kartell>.
- *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (1930), (7).
- *Norsk Hvalfangst-Tidende*, (1932), (7).

- Roberts, P. (2014). *Whaling And History IV. Sandefjord: Commander Chr. Christensen's Whaling Museum, part of Vestfoldmuseene IKA*
- Sandvik, P. T (2010). Såpekrigen 1930–31 – *Lilleborgsaken, venstrestaten og norsk økonomisk nasjonalisme. Historisk Tidsskrift, 89 (03).*
- Thorson, O. (1953). *Aksjeselskapet Kosmos gjennom 25 år.* Oslo: Dreyers Forlag.
- Tjernshaugen, A. (2018). *Hvaleventyret (1. utg.).* Oslo: Kagge Forlag AS.
- Tjomsland, A. (2013). *Anders Jahre - hans liv og virksomhet (2. utg.).* Tjomsland Media AS.
- Tønnesen, J. (1967). *Den moderne hvalfangsts historie. Opprinnelse og utvikling. Annet bind.* Sandefjord: Norges Hvalfangstforbund.
- Tønnesen, J. (1969). *Den moderne hvalfangsts historie. Opprinnelse og utvikling. Tredje bind.* Sandefjord: Norges Hvalfangstforbund

